

Taula 11: Característiques de l'estada a Catalunya dels turistes de la resta d'Espanya. 1997.

Destinació principal	Nombre (en milers)	%	Pernoctacions (en milers)	%	Despesa per persona (en milers de pessetes)
Barcelona	1.528	43,2	10.422	41,6	44,7
Costa Daurada	1.016	28,8	6.821	27,2	32,3
Costa Brava	330	9,3	3.083	12,3	57,3
Catalunya Central	210	5,9	1.992	7,9	25,8
Costa de Garraf	196	5,5	1.203	4,8	32,2
Resta Catalunya	254	7,2	1.557	6,2	35,0
Total arribades	3.534	100,0	25.077	100,0	39,8

Font: Turisme de Catalunya i Institut d'Estadística de Catalunya.

a casa de familiars i amics. L'habitatge propi o l'apartament de lloguer apleguen un 15%. Els viatges són organitzats majoritàriament pel mateix turista (66%), tot i que una proporció apreciable fan servir les agències (26%). El viatge més freqüent és l'organitzat pel turista, amb la família i amb cotxe com a sistema de transport.

Aquestes entrades van generar de mitjana set pernoctacions cadascuna, de manera que es van produir en total 25 milions de pernoctacions, sobre la població de 15 anys i més. Atès que la despesa declarada pels mateixos turistes és d'unes 40 mil pessetes per viatge, en total els viatges provoquen una despesa entorn dels 140 mil milions de pessetes. D'aquesta quantitat lògicament només arriba a Catalunya una part. Alguns estudis han fixat una proporció aproximada d'un 80%, de manera que finalment es podria avaluar la quantitat generada en uns 115 mil milions de pessetes. Aquesta magnitud ha de ser augmentada considerant la població menor de 15 anys i també per la despesa generada pels no turistes en sentit estricte: la despesa d'excursionistes i visitants de pas. En total, el valor de la despesa queda xifrat en uns 170 mil milions de pessetes.

El turisme dels catalans

El turisme dels catalans és una realitat que té uns efectes significatius i diversos en l'economia catalana. Ja s'ha dit que aquest treball mira sobre tot el turisme català emissor, és a dir, el que fan els catalans amb destinacions externes al territori de

Catalunya. Aquest és el que té uns efectes macroeconòmics més evidents, ja que representa una despesa que surt del territori a favor de l'estranger o de la resta d'Espanya.

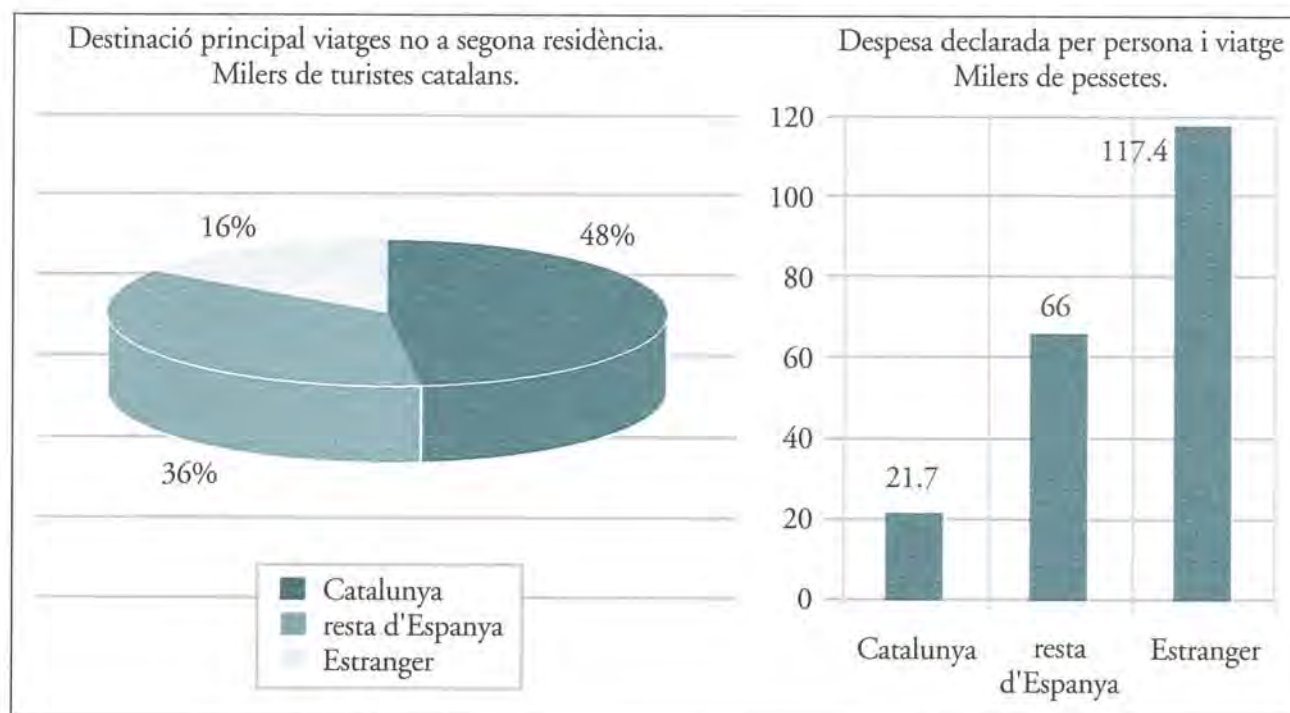
Si es considera el conjunt dels viatges dels catalans, l'any 1997 aquests van arribar als 12 milions de viatges i uns 66 milions de pernoctacions⁹. Del total de viatges, el 60% va tenir com a destinació segones residències, pràcticament totes en territori català. Dels viatges no de segona residència, la meitat van ser a Catalunya, poc més d'un 35% van dirigir-se a la resta de l'Estat i un 15% a l'estranger. La durada mitjana dels viatges és d'uns sis dies, si bé els de segona residència són una mica més breus que els altres (5,7 dies contra 7,4). Amb tot, els viatges a segona residència fora de Catalunya són els més llargs, amb què finalment les pernoctacions es distribueixen al 50% entre segona residència i altres destinacions.

En relació amb els viatges no a segona residència, el motiu més freqüent és l'oci o vacances (74%), seguit de les visites a familiars o amics (17%). En la major part dels viatges de no segona residència, el viatge va ser organitzat pel mateix turista (prop d'un 80%), es va realitzar en companyia de la família (60%) i amb cotxe (70%). En aquests tipus de viatge el sistema d'allotjament predominant és l'hotel, seguit de la casa de familiars i amics (30%).

Des d'un punt de vista macroeconòmic, el tu-

⁹ Població de 15 anys i més.

Gràfic 11: Característiques del turisme dels catalans. Abril-desembre 1997.

Font: Turisme de Catalunya i Institut d'Estadística de Catalunya.

risme català important és emissor, amb destinació a la resta d'Espanya o a l'estranger. A la resta d'Espanya els catalans l'any 1997 van fer 1,8 milions de viatges i més de 15 milions de pernoctacions, mentre que a l'estranger es van adreçar uns 800 mil viatgers, amb 5,3 milions de pernoctacions. Els viatges dels catalans a l'exterior van tenir un impacte econòmic que, si es comptabilitza tota la població i les despeses de viatgers no estrictament turístiques, poden avaluar-se en 170 mil milions en els viatges a la resta d'Espanya i en uns 120 mil milions en els viatges dels catalans a l'estranger. Aquests resultats permeten de fer una balança turística que mostra un resultat net clarament positiu. En relació amb la resta d'Espanya, el saldo és pràcticament equilibrat; en canvi, el turisme estranger detreu 120 mil milions i ingressa l'any 1997 uns 650 mil milions. D'aquesta manera, el resultat net de l'activitat turística pot situar-se en uns 530 mil milions.

5. Multinacionals estrangeres a Catalunya

La implantació d'empreses estrangeres ha estat un fenomen habitual a l'economia catalana des de

l'inici de la seva industrialització, al llarg del segle XIX i l'inici d'aquest segle. Des de l'entrada al mercat europeu a mitjan anys vuitanta, aquest procés s'ha accentuat espectacularment i ha estat una altra manifestació evident del procés d'obertura de l'economia catalana. Els fluxos d'inversió directa estrangera a Catalunya han passat de representar l'1,2% del PIB el 1986 a gairebé el 9% el 1991 (l'any més elevat). Aquell mateix any Catalunya va acollir el 43% de la inversió estrangera efectuada a tot l'Estat. Per al conjunt del període, les inversions a Catalunya representen cap a un 30% del total invertit. El gruix d'aquesta inversió ha estat tradicionalment de caràcter industrial. En canvi, la inversió financera s'ha dirigit preferentment a Madrid. En aquesta última dècada, però, la destinació sectorial de la inversió estrangera s'ha diversificat i actualment prop de la meitat es dirigeix als serveis, sobretot a les assegurances i al turisme. En general, la procedència d'aquesta inversió és de la UE (50%), però s'ha d'apuntar una participació japonesa creixent. Les empreses alemanyes dels sectors automobilístic i farmacèutic són les principals fonts d'inversió.

Des de l'entrada al mercat comunitari, la inversió estrangera a Catalunya adreçada específica-

ment a la localització de plantes de producció en el nostre territori ha contribuït diversament al creixement econòmic, tant de manera quantitativa com qualitativa. No hi ha dubte que un dels indicadors evidents de la internacionalització de l'economia catalana és la presència d'inversions estrangeres i especialment la localització de filials d'empreses multinacionals.

Des d'un punt de vista de localització, Catalunya ofereix uns factors d'atracció que les empreses valoren positivament: una ubicació que permet una comunicació molt bona tant amb el centre d'Europa com amb el mercat peninsular, cultura treballadora del país i bona capacitat tècnica i professional, àmplia oferta de béns intermedis produïts a Catalunya (com mostra la composició de les nostres exportacions), existència d'una cultura i d'un teixit industrial desenvolupats, bones infraestructures i un important potencial de creixement futur, tant de l'economia catalana com de l'espanyola, en un procés de convergència de les diferents economies de la UE.

La localització de grans empreses multinacionals industrials (GEMI) en un territori genera impactes directes i indirectes molt importants sobre l'economia, i provoca una rellevant dependència de petites i mitjanes empreses respecte a les GEMI.

Les inversions de les GEMI i les altres empreses multinacionals suposa normalment l'aportació de tecnologies eficients, noves idees i 'know-how'. En apartats anteriors ja s'ha vist el creixement notable de les exportacions catalanes de major contingut tecnològic els darrers anys. Aquest creixement no s'explica solament per la demanda exterior d'aquests productes o pel desenvolupament de la indústria autòctona, sinó especialment per la importància de les GEMI instal·lades a Catalunya en sectors com la maquinària d'oficines i instruments, la farmacèutica, etc.

Per determinar la importància de les multinacionals estrangeres a Catalunya, cal fer una identificació individual de les empreses amb més facturació. A partir d'aquesta identificació, feta sobre la base dels directoris d'empreses disponibles, s'ha construït un rànquing de les empreses amb seu social a Catalunya i que són controlades per una empresa estrangera. Gràcies a l'esmentat rànquing d'empreses multinacionals que van facturar 10 mil milions o més l'any 1995, es pot afirmar la gran importància que tenen les multinacionals en l'economia catalana. L'anàlisi efectuada permet deduir que la dependència de l'economia catalana de capitals i centres de decisió estrangers, una dependència més significativa del

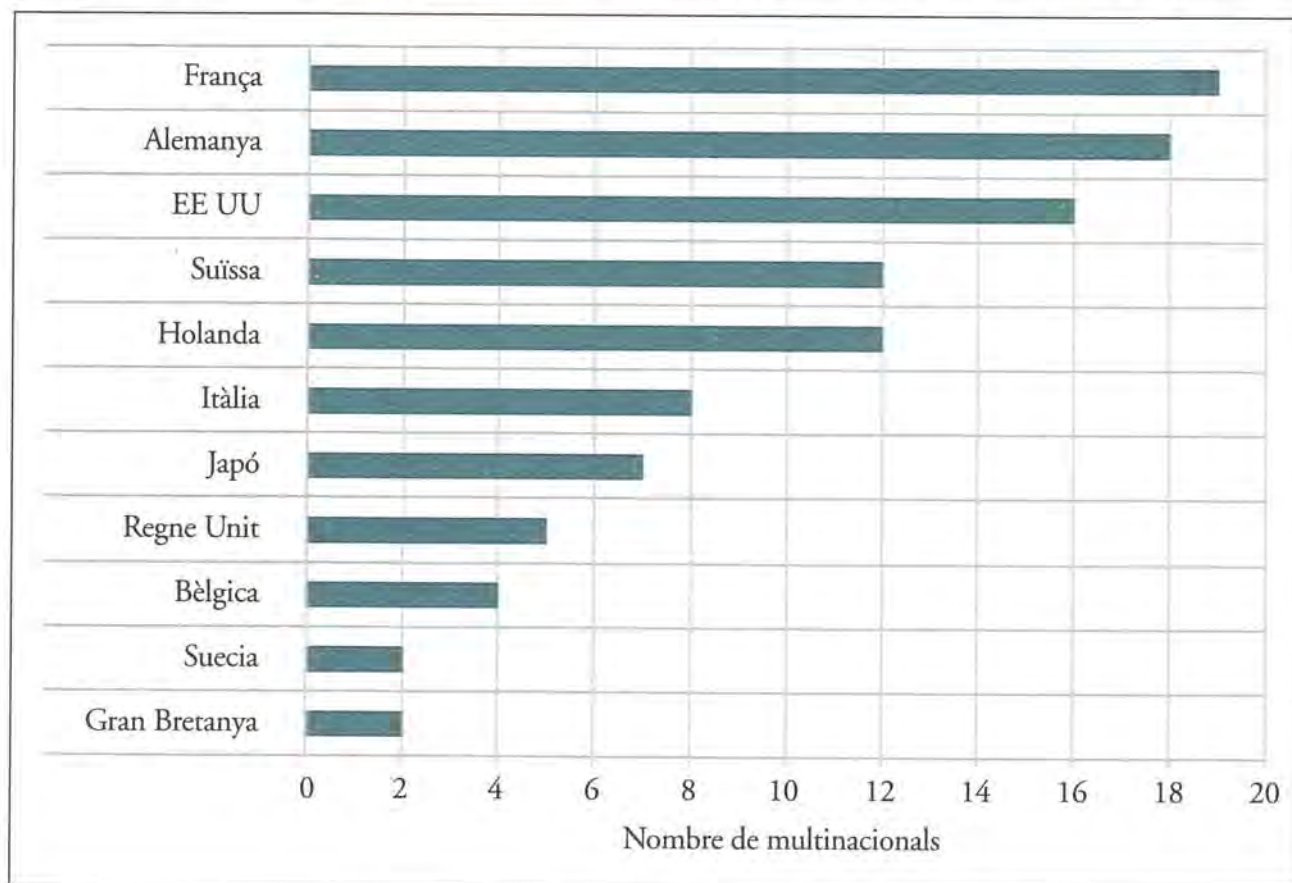
Taula 12: Principals multinacionals amb seu social a Catalunya distribuïts per sectors industrials. 1996.
Per les que facturen 10.000 milions de pessetes o més.

	N. empreses		Facturació 1996		Ocupats 1996		Producti- vitat (1)	Producti- vitat (1)
	Nre.	%	MPTA	%	Nre.	%	multina- cionals	tota la indústria
Productes alimentaris	20	24,7	797.383	24,3	17.714	20,3	45,01	25,34
Tèxtil. cuir i confecció	5	6,2	101.327	3,1	3.930	4,5	25,78	10,10
Paper. edició. arts gràfiques	7	8,6	149.301	4,6	4.125	4,7	36,19	18,64
Indústria química	24	29,6	878.703	26,8	18.838	21,5	46,65	27,77
Cautxú i plàstics	3	3,7	52.050	1,6	2.842	3,2	18,31	15,34
Maquinària i instruments	6	7,4	119.196	3,6	4.855	5,6	24,55	15,12
Mat. elèctric i electrònic	8	9,9	357.087	10,9	11.363	13,0	31,43	21,70
Material de transport	8	9,9	821.167	25,1	23.796	27,2	34,51	28,02
TOTAL	81	100,0	3.276.214	100,0	87.463	100,0	37,46	17,86

(1) Facturació per ocupats en milions de pessetes

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Dun + Bradstreet. Fomento i l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 12: Multinacionals amb inversions industrials a Catalunya (1995) per països d'origen.

Font: Elaboració pròpia a partir de Dun + Bradstreet i Fomento.

que es podria deduir a partir de les estadístiques oficials d'inversions estrangeres¹⁰.

Els principals resultats derivats de l'anàlisi de les fonts és que hi ha 81 empreses industrials que depenen o són multinacionals en l'economia catalana amb una facturació superior als 10.000 milions de pessetes: van facturar l'any 1996 3,28 bilions de pessetes, de les quals quasi un bilió va ser d'exportació, i van ocupar més de 88 mil persones. Aquestes dades són significatives respecte del total de l'economia industrial catalana. En l'àmbit de l'ocupació representa més d'un 15% del total, i aquesta participació augmenta de manera important si es compta la facturació o les exportacions.

Els indicadors més clars de la seva transcendència són la facturació i les exportacions: les 81 empreses multinacionals estudiades suposen una quarta part de la facturació de la indústria i un terç del total de les exportacions fetes per l'economia catalana.

A la taula 12 es pot apreciar la distribució de les GEMI per branques d'activitat. Tant en termes de facturació com en ocupació, els tres sectors fonamentals són la indústria química, la del material de transport i els productes alimentaris. A una certa distància, la fabricació de material elèctric i electrònic, que s'ha implantat més recentment. Aquests quatre sectors suposen pràcticament el 70% de la facturació i ocupació de les 81 GEMI.

A partir de la selecció de multinacionals, s'han classificat també per determinar el contingut tecnològic de les seves inversions a Catalunya. Una part important de GEMI establertes a Catalunya es poden classificar dintre del conjunt d'empreses de nivell tecnològic alt. Són representants dels sectors de productes farmacèutics, material elèctric i

¹⁰ Cal advertir la limitació que suposa no incloure els establiments residents a Catalunya però amb seu social fora de Catalunya. Això suposa que la producció i exportacions d'empreses com Hewlett-Packard, que ha establert una important fàbrica d'impressores a Sant Cugat no es poden comptabilitzar en aquesta anàlisi.

electrònic i maquinària d'oficina. Sobre el conjunt de GEMI analitzats, el 18,5% són de tecnologia alta, facturen el 16% del total i exporten un 34% de la seva facturació. El conjunt d'empreses que formen part del nivell tecnològic mitjà són un 42% i facturen més de la meitat del total, un 39% del qual s'exporta. La resta de GEMI es poden classificar com de nivell tecnològic baix: són un 40%, facturen un 32%, del qual només exporten un 13%. A partir d'aquesta informació, es pot concloure que en general les GEMI establertes a Catalunya ofereixen bona part de la seva producció al mercat espanyol, ja que un 70% de la facturació es destina a aquest mercat. Cal remarcar, tanmateix, que la proporció d'exportacions sobre la facturació de les GEMI és superior a la mitjana del conjunt de la indústria catalana. Així doncs, les GEMI, sobretot les de tecnologia alta i mitjana, han estat una plataforma bàsica d'exportació de la producció industrial de Catalunya.

Per països, les GEMI analitzades, quasi totes pertanyen a països europeus, principalment França, Alemanya, Suïssa, Països Baixos i Itàlia, tal com mostra el gràfic 12. Fora d'Europa, destaquen els EUA i el Japó. Les empreses GEMI alemanyes facturen més del 27% del total de les GEMI a Catalunya i tenen la seva especialització en arts gràfiques i edició (grup Betelmann), indústria química i farmacèutica i material de transport (Volkswagen, propietari de Seat). En segon lloc, destaca Suïssa, les empreses de la qual facturen un 15%, principalment en els sectors de l'alimentació (Nestlé), farmacèutic i en sectors no industrials com les assegurances (Winterthur, Zurich, etc.). A continuació, les empreses dels EUA (alimentació, maquinària, distribució comercial, tèxtil), el Japó (electrònica de consum i material de transport) i França (maquinària, alimentació i construcció), que facturen poc més d'un 10%.

La majoria de GEMI a Catalunya porten més de 20 anys instal·lades, tot i que no sempre han estat multinacionals. Un dels camins per a l'entrada de multinacionals és la de l'adquisició d'una empresa ja existent en lloc d'invertir en una de nova. De fet, des de el 1980 algunes empreses autòctones catalanes han estat comprades per capital estranger (cas de Bimbo, Font Vella, Seat, Plaza y Janés, etc.). De les 110 GEMI, 21 es van crear entre 1980 i 1989, però només 8 entre 1990 i 1996; cal assenyalar la important recessió industrial que es va produir al principi dels noranta. Aquests úl-

tims anys, doncs, ha estat més de la consolidació de les GEMI a Catalunya que no pas de creació de noves empreses.

En la taula 13 es poden conèixer quines són les principals multinacionals implantades a Catalunya, en ordre segons facturació i agrupades per sectors d'activitat.

6. Les multinacionals catalanes

El desenvolupament de l'economia catalana ha comportat un procés diversificat d'obertura empresarial cap a l'exterior. S'ha pogut comprovar anteriorment l'espectacular creixement de les exportacions catalanes des de la incorporació a la UE. En canvi, les inversions a l'estranger, al contrari del que s'esdevé en altres països petits com Suïssa, fa relativament poc temps que han començat a ser significatives, sobretot en la forma d'empreses catalanes que, per diverses raons, es localitzen arreu del món.

Entre 1988 i 1996, el flux d'inversions a l'exterior ha estat de caràcter fonamentalment industrial amb protagonisme en els sectors de manufactures de contingut tecnològic baix i mitjà, com la química, l'alimentació, el paper, les arts gràfiques o l'edició. La UE és la destinació preferida dels inversors catalans, tot i que els continents asiàtic i llatinoamericà també són destinacions importants.

Pel que fa la comparació entre l'entrada d'inversió estrangera i la sortida d'inversions directes de Catalunya a l'estranger, la diferència és molt més notable que en el cas del intercanvi comercial. Les inversions catalanes a l'exterior per al període 1988-96 només representen un 13% del total invertit a Catalunya. La presència de capital català a l'estranger és encara força limitada des d'un punt de vista quantitatiu. Representen menys d'un 1 % del PIB. També és evident la feblesa relativa al conjunt d'Espanya, ja que les inversions catalanes només representen un 13% del total invertit per tot l'Estat, un percentatge baix si es compara amb el 20 % que representa Catalunya sobre el PIB espanyol. Aquest desequilibri, però, es pot explicar parcialment pel fet que moltes de les grans empreses públiques espanyoles inversores, com Santander, BBV, Telefónica, Endesa, Iberdrola o Repsol tenen la seu social a Madrid.

El procés d'internacionalització de la nostra economia inclou un fenomen relativament recent, de gran transcendència i interès: la implantació

Taula 13: Principals multinacionals amb inversions industrials a Catalunya (1995).
Per empreses que facturen més de 20.000 milions de pessetes.

Companyia catalana	Multinacional	País d'origen	Facturació	N. empl.	% export. sobre vendes	crase-93	%imp	EXP	IMP	crase2	crase4
Allimentació, begudes i tabac											
1 Nestle	Nestle	Suïssa	232.122	4.832	5	1551	20	11.606	46.424	15	155
2 Danone	Danone	França	84.287	3.200	30	1551	5	25.286	4.214	15	155
3 Cargill	Cargill	EE UU	80.887	723	7	1542	28	5.662	22.648	15	154
4 Transcatolana de Comerç	Andre et Cia.	Suïssa	47.966	33	9	1512	80	4.317	38.373	15	151
5 Cereol Iberica	Cereol	Holanda	45.000	200	10	1542	40	4.500	18.000	15	154
6 Stock Ventures (Matutano)	Stock Ventures (Peppico)	Bèlgica	42.300	2.240	10	1589	25	4.230	10.575	15	158
7 Bimbo	Campbell Taggart (Earthgrain)	EE UU	35.585	2.148	5	1582		1.779	0	15	158
8 Bacardí Martini	General Beverage	Holanda	34.957	222	30	1591	10	10.487	3.496	15	159
9 Starlux	Findim/Danone	Suïssa/França	23.656	630	17	1589	15	4.022	3.548	15	158
10 Barilla	Barilla	Itàlia	22.940	24	10	1589		2.294	0	15	158
Tèxtil, confecció, cuir i calçat											
1 Sara Lee	Sara Lee	EE UU	33.750	2.200	20	1823	100	6.750	33.750	18	182
2 Levi Strauss	Levi Strauss	EE UU	23.601	560	20	1824	20	4.720	4.720	18	182
Paper, edició, arts gràfiques											
1 Sarrío	Verbel	Holanda	55.333	1.578	25	2112	30	13.833	16.600	21	211
Indústries químiques											
1 Solvay	Solvay	Bèlgica	107.291	1.305	13	2413	1	13.948	1.073	24	241
2 Bayer	Bayer	Alemanya	95.183	1.090	15	2410	10	14.277	9.518	24	241
3 Henkel	Henkel	Alemanya	88.587	2.035	11	2451	16	9.745	14.174	24	245
4 Basf	Basf	Alemanya	88.000	981	20	2410	60	17.600	52.800	24	241
5 Hoechst	Hoechst	Alemanya	77.093	1.798	14	2410		10.793	0	24	241
6 Dupont	Dupont	EE UU	40.000	500	13	2430	90	5.200	36.000	24	243
7 Soc. Española Carburos Metàl·lics	Air Products	EE UU	32.895	1.243	10	2411	2	3.290	658	24	241
8 FMC	FMC	EE UU	31.892	940	40	2413	40	12.757	12.757	24	241
9 AGFA Gevaert	AGFA Gevaert	Bèlgica	26.372	670	18	2464	90	4.747	23.735	24	246
10 Montefibre Hispania	Abbreviato Montefibre	Itàlia	22.000	502	50	2470	25	11.000	5.500	24	247

Companya catalana	Multinacional	País d'origen	Facturació	N. empl.	% export. sobre vendes	cnac-93	%imp	EXP	IMP	cnac2	cnac3	cnac4
Productes farmacèutics												
1 Ciba-geigy	Ciba-geigy	Suïssa	51.223	956		2442		0	0	24	244	2442
2 B. Braun Medical	B. Braun Surgical	Alemanya	24.855	1.241	15	2442		3.728	0	24	244	2442
3 Boehringer Ingelheim	Pharma-Investment	Canadà	24.791	1.063	12	2442	35	2.975	8.677	24	244	2442
Cautxú i matèries plàstiques												
1 Pirelli	Pirelli	Holanda	30.750	1.352	44	2511	20	13.530	6.150	25	251	2511
Maquinària i equips mecànics												
1 Unidad Hermética	Zanussi	Itàlia	23.153	1.385	58	2912	41	13.429	9.493	29	291	2912
2 Modulínx	Modulínx	Frància	21.581	850	34	2971	80	7.338	17.265	29	297	2971
3 Braun	Braun	Alemanya	20.370	908	60	2971	14	12.222	2.852	29	297	2971
Màquines d'oficina, material elèctric i electrònic												
1 Sony	Sony	Japó	106.134	1.441	70	3230	50	74.294	53.067	32	323	3230
2 Schneider Electric	Schneider	Frància	62.400	2.400	15	3110	0	9.360	0	31	311	3110
3 Mecanismos Auxiliares Ind. (MAI)	United Technologies Automotive	EE UU	51.776	4.413	74	3161	41	38.314	21.228	31	316	3161
4 BICC Cables	BICC	Regne Unit	49.000	1.470	25	3130		12.250	0	31	313	3130
5 Samsung	Samsung	Corea	33.000	195	80	3230	60	26.400	19.800	32	323	3230
6 Olivetti	Olivetti	Itàlia	30.000	937	10	3002	90	3.000	27.000	30	300	3002
7 Sharp	Sharp	Japó	25.020	563	27	3230	100	6.755	25.020	32	323	3230
Material de transport												
1 SEAT	Volkswagen	Alemanya	456.519	12.500	70	3410	30	319.563	136.956	34	341	3410
2 Nissan	Nissan	Japó	249.149	6.165	50	3410	27	124.575	67.270	34	341	3410
4 Alliedsignal	Alliedsignal	Frància	29.807	1.084	45	3430	52	13.413	15.500	34	343	3430
5 Lucas	Lucas	Frància	25.620	1.417	69	3430	39	17.678	9.992	34	343	3430
6 Magneti Marelli	FIAT	Itàlia	21.500	1.385	20	3430	60	4.300	12.900	34	343	3430

Font: Elaboració pròpia a partir de Dun + Bradstreet i Fomento.

d'empreses catalanes en països estrangers. Cal interpretar aquesta obertura cap a l'exterior com una consolidació de la internacionalització de les nostres empreses. Es tracta d'un procés nou, tot i que els anys seixanta empreses com Agroliment, Planeta, Chupa Chups o Puig ja van sortir amb plantes de producció a l'exterior.

El 1990 el departament d'Indústria de la Generalitat va elaborar un primer cens d'empreses catalanes que es podien considerar multinacionals pel fet de tenir implantació a l'estranger. La llista va identificar un total de 85 empreses, amb una facturació de 654 mil milions i uns 22 mil treballadors.

Recentment, el 1997, el departament d'Indústria ha elaborat un nou directori d'empreses industrials catalanes implantades a l'estranger. La llista cobreix un total de 109 empreses industrials, les quals disposen de 199 establiments, reuneixen una facturació de més d'un bilió i mig de pessetes i donen ocupació a més de 50 mil treballadors. Tot i la dificultat que suposa un projecte d'internacionalització per a una empresa PIME, es comprova que més dels dos terços d'aquestes multinacionals catalanes no arriben a facturar 10.000 MPTA. És important, doncs, de destacar que la internacionalització de les empreses cada vegada afecta més les empreses catalanes de gran-

dària mitjana, amb facturacions anuals de 5 a 10 mil milions de pessetes.

La distribució dels sectors industrials amb producció a fora és considerablement diversificada, ja que, com es pot comprovar a la taula 14, tots els sectors industrials representats a l'estranger inclouen entre 8 i 19 empreses. Si fem la mateixa anàlisi en termes de nombre d'establiments, però, es produeix un increment de concentració en els sectors de l'alimentació, la química, la maquinària i el material de transport, en general sectors de contingut tecnològic baix o mitjà, tot i que el perfil tecnològic de les multinacionals catalanes és notablement superior al perfil que presenten les empreses del conjunt de la indústria catalana, tal com mostra el gràfic 13.

Per àrees geogràfiques, la concentració dels establiments de les multinacionals catalanes encara és important, ja que un seixanta per cent es localitzen en països de la Unió Europea i Amèrica Central i del Sud. Així i tot, també trobem multinacionals catalanes arreu del món: Àsia, Àfrica, etc., ja que les zones de preferència de la inversió a l'estranger es va desplaçant a àrees noves de gran interès però de superior complexitat en el procés d'implantació.

Seguidament, s'aborda l'anàlisi de les principals raons i dificultats del procés d'internacionalització,

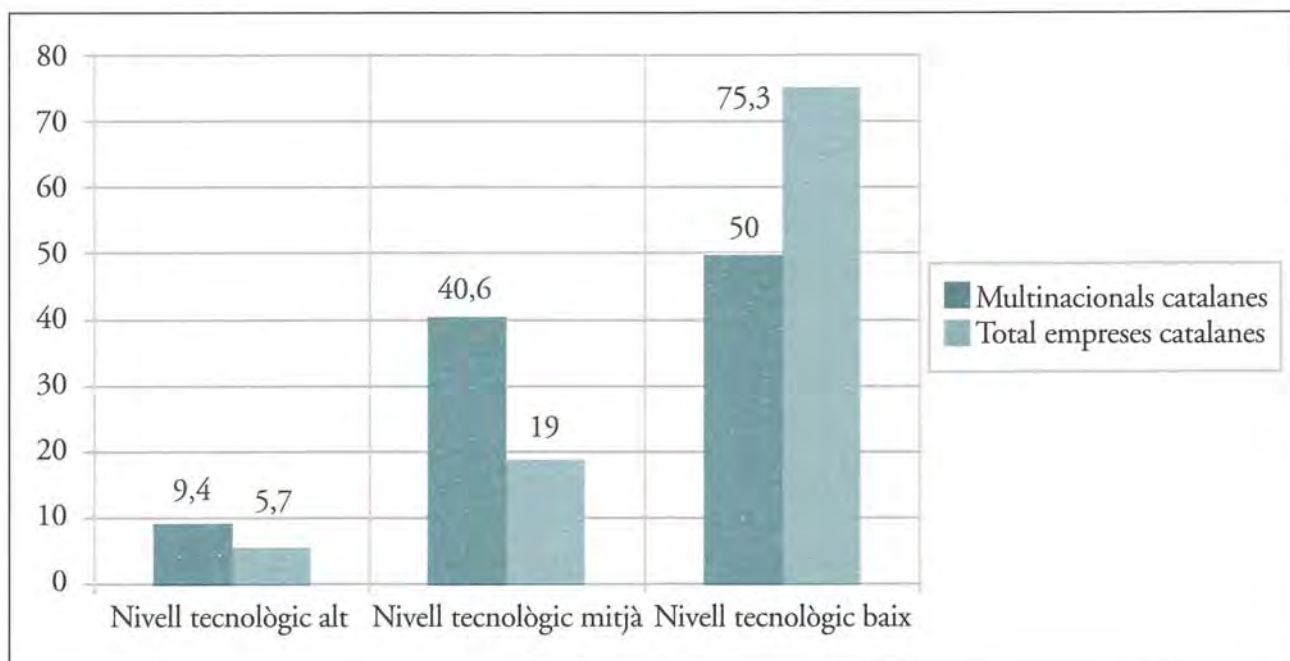
Taula 14: Principals multinacionals catalanes distribuïts per sectors industrials. 1997.

	N. empreses		N. establiments		Facturació 1996		Ocupats 1996		Product. (1)	Product. (1)
	Nre.	%	Nre.	%	MPTA	%	Nre.	%	multinacionals	tota la indústria
Productes alimentaris	18	17,0	43	21,6	559.326	36,7	16.512	31,4	33,87	25,34
Indústria química	19	17,9	32	16,1	324.424	21,3	10.455	19,9	31,03	27,77
Maquinària i instruments	15	14,2	26	13,1	111.458	7,3	4.932	9,4	22,60	15,12
Material de transport	9	8,5	24	12,1	104.665	6,9	5.035	9,6	20,79	28,02
Altres productes metàl·lics	11	10,4	14	7,0	49.534	3,3	2.227	4,2	22,24	12,24
Tèxtil, cuir i confecció	15	14,2	23	11,6	66.819	4,4	3.697	7,0	18,07	10,10
Minerals i productes no metàl·lics	8	7,5	15	7,5	157.428	10,3	6.585	12,5	23,91	14,45
Altres manufactures	11	10,4	22	11,1	148.743	9,8	3.163	6,0	47,03	16,91
TOTAL	106	100,0	199	100,0	1.522.397	100,0	52.606	100,0	28,94	17,86

(1) Facturació per ocupats en milions de pessetes

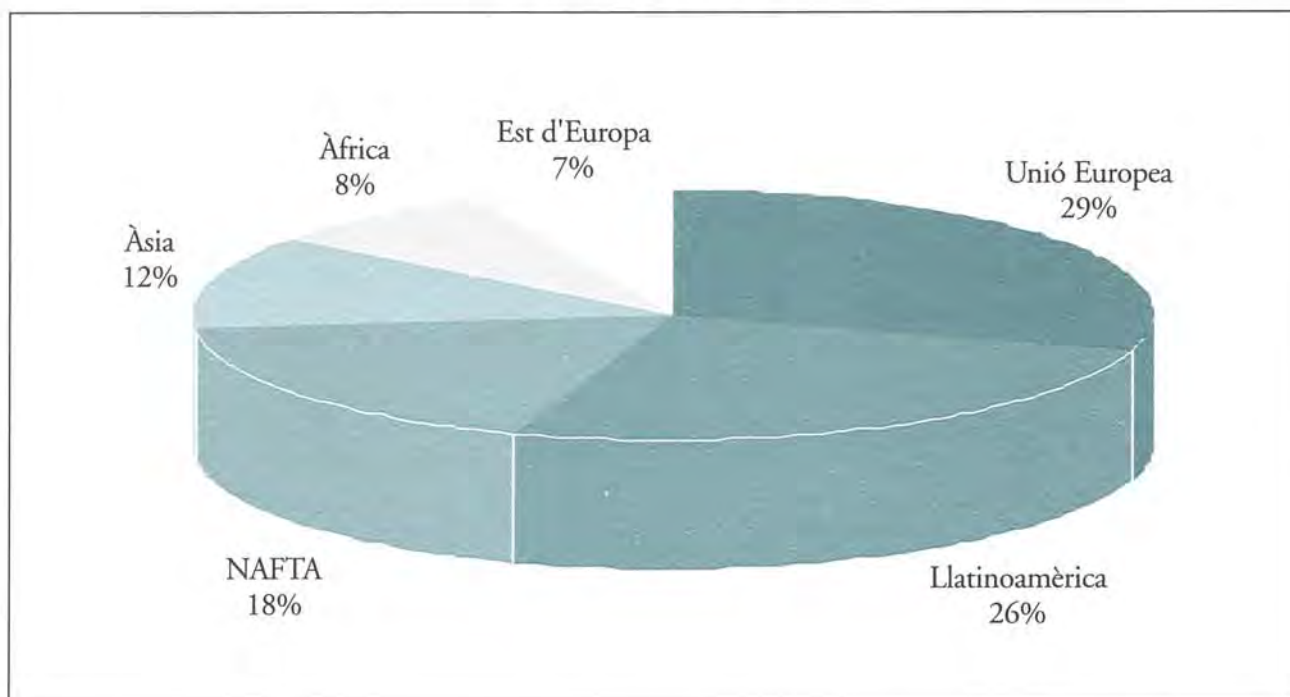
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Indústria, Comerç i Turisme. Generalitat.

Gràfic 13: Multinacionals catalanes distribuïdes segons contingut tecnològic de les vendes. 1995.
En tant per cent.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Indústria i de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Gràfic 14: Multinacionals catalanes distribuïdes per àrees geogràfiques. 1995.
En tant per cent.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Departament d'Indústria.

segons les opinions dels mateixos empresaris responsables dels processos d'implantació a l'estranger.

Pel que fa als motius, la principal raó esgrimida per les multinacionals industrials per intal·lar-se a l'exterior és la voluntat de diversificar els seus mercats i la saturació del mercat espanyol. Aquest factor és el més important amb independència del sector industrial considerat. La constatació és important perquè mostra que la decisió d'implantar-se a l'exterior és fruit d'una anàlisi estratègica sobre el futur, i l'assumpció de la realitat del mercat global. En un segon nivell queda situat l'aprofitament d'oportunitats de negoci que es presenten a l'empresa. En tercer lloc, cal esmentar la superació de barreres proteccionistes. En canvi, no són raons massa valorades per les multinacionals catalanes el procés d'aprenentatge dels seus competidors en els mercats internacionals o els hàbits de consum (preferència pel consum de productes fet al territori del país).

A més d'aquests aspectes generals, es poden assenyalar alguns aspectes específics de caràcter més sectorial. D'una banda, la valoració que fa la indústria alimentària del cost del transport, i també la rellevància que té, per a la indústria de material de transport, l'exigència dels seus clients d'intal·lar-se prop de les indústries acobladores. Aquest fet s'emmarca en una tendència mundial segons la qual les empreses proveïdores han d'estar cada cop més a prop dels fabricants de vehicles, per tal de fer efectiu el sistema "just-in-time". També destaca la importància conferida als recursos productius i el seu cost el la indústria tèxtil (mà d'obra), factor aquest que ha portat no ja a la implantació com a nova inversió a l'exterior, sinó a un fenomen de deslocalització, cosa infreqüent a la resta de la indústria catalana.

Si es fa aquesta mateixa anàlisi no creuada amb sectors sinó amb àrees geogràfiques, es pot apreciar novament que per totes les àrees la diversificació de clients i la saturació del mercat espanyol és el factor més determinant en la implantació a l'estranger. La importància de les barreres proteccionistes és molt menor, com és natural, en les implantacions a la UE, i és molt més important a l'est d'Europa, a Llatinoamèrica i a Àsia. A les implantacions a Àfrica i Àsia destaca molt clarament l'abundància i el cost dels recursos productius.

En el capítol de les dificultats en la internacionalització, el principal factor negatiu és el del finançament per manca de recursos financers propis

o de subvencions. En el fons d'aquests problemes financers pot trobar-se, segons els experts, la falta de garanties empresarials en bona part dels projectes. En un segon nivell d'importància, les multinacionals industrials catalanes assenyalen com a problemàtics dos factors vinculats als països de destinació de les implantacions: les dificultats de trobar personal amb la qualificació idònia i les diferències culturals i d'hàbits. En sentit contrari, els fets que no semblen tenir una incidència significativa en termes de dificultat d'implantació són l'actitud del mateix personal, dels accionistes o problemes en la qualitat dels productes.

En detall, els sectors que més insisteixen en problemes de finançament són els que tenen més implantacions exteriors: productes alimentaris, química, maquinària, i indústria tèxtil. La indústria química i la de productes metàl·lics són les que detecten més problemes de formació del personal, cosa que es pot vincular a les àrees d'implantació, que són principalment països de l'Amèrica del Sud i del Centre. L'anàlisi de les dificultats d'internacionalització des de la perspectiva de les àrees geogràfiques no identifica el problema de les diferències culturals en el cas de la UE i s'aguditza especialment, junt amb el problema de la formació del personal, en la implantació en el continent africà.

Malgrat aquestes dificultats, els avantatges són superiors, cosa que es manifesta en la progressió de les multinacionals catalanes, que ha estat accelerada els darrers anys. Aquest és un procés relativament recent i progressiu. Cal remarcar el fet que el 66% de les empreses s'han implantat a l'exterior després de l'any 1986 i que aquesta internacionalització de les empreses industrials s'ha accelerat de manera significativa durant els últims anys: entre 1965 i 1986, només una empresa per any assolí la condició de multinacional, entre 1986 i 1992 en quatre empreses industrials catalanes per any i finalment, entre 1993 i 1997, ho han fet vuit per any.

A la taula 15 es poden conèixer quines són les principals multinacionals catalanes segons el nombre d'establiments (fins a tres establiments) implantats a l'estranger.

7. Alguns resultats bàsics

Del conjunt d'informació analitzada en aquestes pàgines es poden extreure algunes idees bàsiques que ara es presenten esquemàticament:

Taula 15: Rànquings de les multinacionals catalanes segons nombre d'establiments. 1997.

Empresa	Sector	Activitat	N. establim.
Ficosa internacional	Material de transport	Auxiliar de l'automòbil	12
Agrolimen	Productes alimentaris	Alimentària	9
Editorial Planeta	Altres manufactures	Edició de revistes i llibres	9
Chupa Chups	Productes alimentaris	Confiteria	6
Nutrexpa	Productes alimentaris	Alimentària	5
Roca Radiadores	Minerals i prod. no metàl·lics	Materials de construcció	5
Transporres Continuos Interiores	Maquinària i instruments	Sistemes de mantenició	5
Ciments Molins	Minerals i prod. no metàl·lics	Ciment	4
Panrico	Productes alimentaris	Pa i pastisseria industrial	4
Borges-Pont	Productes alimentaris	Agroalimentària	3
Colomer	Tèxtil, cuir i confecció	Adob i acabat de la pell	3
Curtidos Codina	Tèxtil, cuir i confecció	Adob i acabat de la pell	3
CH-Werfen (IZASA)	Maquinària i instruments	Aparells i material científic i sanitari	3
Ferrer Internacional	Indústria química	Productes farmacèutics	3
Freixenet	Productes alimentaris	Vins i caves	3
Género de Punto Torras	Tèxtil, cuir i confecció	Confecció	3
ITLV	Tèxtil, cuir i confecció	Gènere de punt	3
PMS	Indústria química	Química industrial	3
Sidasa	Indústria química	Tractament de superfícies	3
Total selecció			89
Total establiments			199

Font: Departament d'Indústria, Comerç i Turisme

- 1) El concepte d'internacionalització de l'economia catalana ha d'abordar, no sols l'anàlisi del sector exterior, és a dir, els fluxos econòmics de la nostra economia amb la resta del món, sinó també aspectes com la presència en el nostre territori de les empreses multinacionals i l'existència de les empreses multinacionals catalanes.
- 2) El sector exterior català, com el de qualsevol economia regional, és dual: cal estudiar tant les relacions amb la resta de l'Estat com les relacions amb l'estranger. Si se sumen les exportacions i les importacions de béns i serveis amb aquestes dues destinacions, s'arriba a més de 22 bilions de pessetes l'any 1997, de manera que el coeficient d'obertura és d'un 153% del PIB. Des d'un punt de vista dinàmic, és rellevant que actualment són quantitativament tan importants les exportacions i importacions amb l'estranger com les operacions amb la resta de l'Estat. Aquesta situació era molt diferent al moment de l'entrada al mercat comú europeu.
- 3) Resultat del creixement del comerç amb l'estranger des de la integració al mercat europeu, el comerç internacional català ha augmentat, pràcticament ha duplicat, la seva quota en el comerç mundial, passant del 0,38% l'any 1985 a un 0,67% l'any 1997.
- 4) En tot el període considerat, de 1988 a 1997, han augmentat de manera més intensa les exportacions –amb una taxa anual acumulativa del 15,8%– que no les importacions –amb una taxa del 10,6%. Aquest fet ha derivat en una

- millora espectacular de la taxa de cobertura, és a dir, el percentatge de les exportacions respecte a les importacions. La taxa ha passat de valors entorn del 50% els anys vuitanta a l'actual valor, que no queda lluny del 80%.
- 5) Des del punt de vista de la composició del nostre comerç exterior, destaca l'evolució extremadament positiva de la branca de material de transport i de la bona evolució del material elèctric i electrònic, mentre que un dels sectors d'evolució menys positiva ha estat la indústria tèxtil. És destacable també l'evolució de les exportacions de productes d'alta tecnologia, que han passat de representar 10,3% l'any 1985 a un 17% l'any 1997. Els productes de baix contingut tecnològic, en canvi, redueixen la seva participació del 47,8% al 33,9% del 1985 al 1997.
 - 6) La nova enquesta industrial permet conèixer acuradament cada any les nostres exportacions industrials a la resta de l'Estat, a més de les exportacions a l'estranger. Gràcies a aquesta font estadística, sabem que les empreses industrials catalanes de més de 20 ocupats van facturar l'any 1996 10 bilions de pessetes, dels quals menys d'un terç va ser venut al mercat català (31%), quasi un altre terç es va adreçar a l'estranger (27%) i la part més important a la resta d'Espanya (42%).
 - 7) L'estructura de les vendes a la resta d'Espanya és diferent de les exportacions a l'estranger. En les vendes peninsulars preponderen clarament els béns de consum no durador (38%), que són minoritaris en les exportacions a l'estranger (16%). En canvi, els béns de consum durador venuts a la resta d'Espanya suposen una proporció relativament petita (10%) en comparació al seu pes en les exportacions catalanes (20,5%).
 - 8) El turisme entre Catalunya i la resta d'Espanya té un volum significatiu i està força equilibrat pel que fa a la despesa del espanyols residents a altres comunitats que venen a Catalunya i a la despesa dels catalans a la resta d'Espanya. Cadascuna d'aquestes despeses suposen cap a uns 170 mil milions de pessetes. D'altra banda, el turisme estranger és molt més significatiu i amb un resultat net favorable a la demanda agregada de l'economia catalana: mentre els catalans es gasten uns 120 mil milions en turisme internacional, els estranger efectuen una despesa de 650 mil milions al territori català.
 - 9) Les multinacionals a Catalunya de més de 10.000 milions de facturació l'any 1995 són 81. Aquestes empreses tenen un pes del 15% de l'ocupació i el 25% de la facturació total de la indústria catalana, i exporten per valor d'un bilió de pessetes, cosa que representa una tercera part del total d'exportacions de l'economia catalana.
 - 10) En l'actualitat hi ha més de cent empreses catalanes implantades a l'estranger, amb dues-centes plantes de producció situades més enllà de l'Estat espanyol. Aquestes empreses, les multinacionals catalanes, van facturar l'any 1996 1,6 bilions de pessetes, amb més 50.000 persones ocupades. El 30% dels establiments exteriors se situen a la UE i més d'un 25% a Llatinoamèrica. El procés de localització a l'estranger ha estat recent i molt progressiu, i és especialment important els darrers cinc anys, període en el qual anualment s'han implantat a l'estranger vuit empreses catalanes.

Elements estructurals i evolució de l'economia catalana

Jordi Oliveres
Àlex Costa

1. Introducció

En aquest treball es volen identificar i explicar alguns aspectes característics de l'economia catalana. Per identificar-ne les característiques es fa servir un instrument estàndard en la descripció econòmica: el producte interior brut (PIB) i la seva desagregació pel costat de la demanda i de l'oferta.

L'estructura de la demanda agregada de l'economia catalana permet identificar, com una primera característica bàsica, la importància del nostre sector exterior, tant de les operacions amb l'estranger com de les adreçades a la resta d'Espanya. Aquest aspecte és essencial i queda de manifest en comparar les dades catalanes amb les d'altres economies regionals o estatals del nostre entorn.

Des de la perspectiva de l'oferta, és a dir, a partir de l'estructura sectorial del valor afegit brut de la nostra economia, s'hi aprecien quatre aspectes rellevants: la importància de dues activitats, la producció de productes industrials i de serveis privats i, a la inversa, la poca participació del sector agrari i de l'administració pública.

Hi ha altres aspectes típics de l'economia catalana que tanmateix no provenen directament de l'estructura del PIB. Aquestes característiques són: una producció notablement diversificada, una significativa presència de les empreses mitjanes i petites i, finalment, una important aglomeració entorn de l'economia metropolitana de Barcelona.

A la segona part del treball s'expliquen aquests elements bàsics de l'economia catalana a partir d'una anàlisi ben allunyada de la comptabilitat econòmica, que és el punt de partida de l'estudi. En aquest apartat s'adopta una òptica historicista, donant una

significativa rellevància als factors de la nostra infraestructura, bàsicament el territori i la seva ubicació¹. El condicionament territorial, en termes d'ubicació i de recursos naturals, permet apreciar les característiques abans identificades, especialment la rellevància del sector exterior i de la producció manufacturera, no com a elements conjunturals del nostre present econòmic, sinó com a trets de la nostra economia al llarg del temps.

La importància de la demanda exterior i del valor del treball (*input* bàsic dels productes manufacturats), porten històricament al predomini d'una economia urbana i diversificada, enfront d'un model econòmic més rural i dependent dels recursos naturals. Aquest mode de producció tindrà dues conseqüències determinants. En primer lloc, l'economia catalana es mostra com una economia d'aglomeració, a l'entorn de Barcelona. En segon lloc, i ultrapassant l'àmbit purament econòmic, condueix a un lideratge social de la burgesia. En el pacte de no ingerència entre la burgesia professional i el poder polític del rerepaís peninsular, es troba l'arrel d'un distanciament secular entre l'administració pública espanyola i l'economia catalana. Aquest distanciament del sector públic, malgrat el procés de descentralització viscut a l'Estat espanyol, és encara vigent, tal com queda reflectit a la comptabilitat econòmica de Catalunya.

¹ De vegades s'ha contraposat l'òptica estadística i quantitativa, més tècnica, basada en la comptabilitat nacional, i la reflexió historicista. Aquí es fa palès que aquestes dues formes d'anàlisi no són en absolut oposades i, al contrari, poden complementar-se de manera enriquidora.

Si és veritat que els aspectes considerats en el punt anterior són estructurals, en les diverses etapes històriques expansives de l'economia catalana aquests elements deuen haver actuat com a motors de l'activitat econòmica. Per verificar aquesta hipòtesi, en el següent apartat es fa una referència breu a alguns moments significats i positius de la nostra història econòmica. En concret, l'economia de la Tarracò-nense a l'imperi romà (segles I-III), la revolució comercial de la baixa edat mitjana (segles XII-XIV), la primera fase de la revolució industrial (fi del s.XVIII i XIX); per últim, l'etapa d'expansió i diversificació de la indústria catalana (anys seixanta del s.XX). Aquests episodis històrics confirmen el caràcter permanent dels trets específics de l'economia del nostre país, especialment la importància del sector exterior i de l'activitat manufacturera.

Partint d'aquesta reflexió, es valora l'evolució posterior a l'entrada al mercat europeu. Des del punt de vista de l'oferta, l'etapa 1987-1997 mostra un procés (iniciat a la fi dels setanta) que ha estat anomenat de *desindustrialització* o pas al *sector terciari*, és a dir, una substitució d'activitat industrial en favor dels serveis. En aquest treball es matisa

l'abast i el sentit d'aquest procés que, encara que és evident, no ha de considerar-se una tendència històrica progressiva que hagi de fer desaparèixer l'activitat industrial com a tret específic de l'economia catalana. També es constata l'increment del pes dels serveis públics, conseqüència tant de l'aplicació de l'Estat del benestar com de la descentralització administrativa. Malgrat això, la limitada presència del sector públic en termes relatius resta tothora un aspecte singular de la nostra economia.

La demanda revela una situació de creixent obertura a l'exterior, sobretot a l'estranger, que fa pensar en els episodis històrics expansius del país. El procés d'internacionalització, que ha portat el coeficient d'obertura des de valors propers al 110% el 1987, a una xifra superior al 150% del PIB, té efectes en el creixement econòmic català. Aquesta percepció queda confirmada per la convergència que, en el període 1987-1997, s'ha registrat en les dades de PIB per habitant de Catalunya en relació amb la dada mitjana de la Unió Europea. Mentre la dada catalana quedava l'any 1987 un -16,5% per sota de la mitjana europea, en aquests anys el diferencial negatiu s'ha reduït a menys de la meitat, i l'any 1997 arribava a

Taula 1: Estructura del PIB per components de la demanda. Catalunya. 1997.
(en milers de milions de pessetes)

	1997	%
PIBpm	14.893	100,0
Demanda interna	13.511	90,7
Consum privat	8.924	59,9
Consum públic	1.599	10,7
Formació bruta de capital	2.987	20,1
Saldo exterior	1.383	9,3
Saldo amb l'estranger	-549	-3,7
Exportacions de béns i serveis	5.465	36,7
Importacions de béns i serveis	6.013	-40,4
Saldo amb la resta d'Espanya	1.931	13,0
Exportacions de béns i serveis	6.630	44,5
Importacions de béns i serveis	4.699	-31,5

Nota: La desagregació del saldo amb la resta d'Espanya és estimació de Costa i Galter.

Font: Institut d'Estadística de Catalunya, 1997.

un -6,4%. Aquest procés de convergència, amb l'obertura creixent als mercats internacionals, permet concloure que el moment actual constitueix una etapa positiva i transcendental de la nostra economia. Aquesta evolució cap enfora s'ha de valorar positivament en la mesura que s'emmarca en un procés irreversible i determinant de globalització dels mercats internacionals.

2. Vuit característiques bàsiques de l'economia catalana

¿Quins són els trets bàsics de l'economia catalana en l'actualitat? Aquesta qüestió es pot respondre de manera ortodoxa i senzilla analitzant la composició de la macromagnitud més important en una economia: el producte interior brut (PIB). La taula 1² mostra la composició del PIB català de

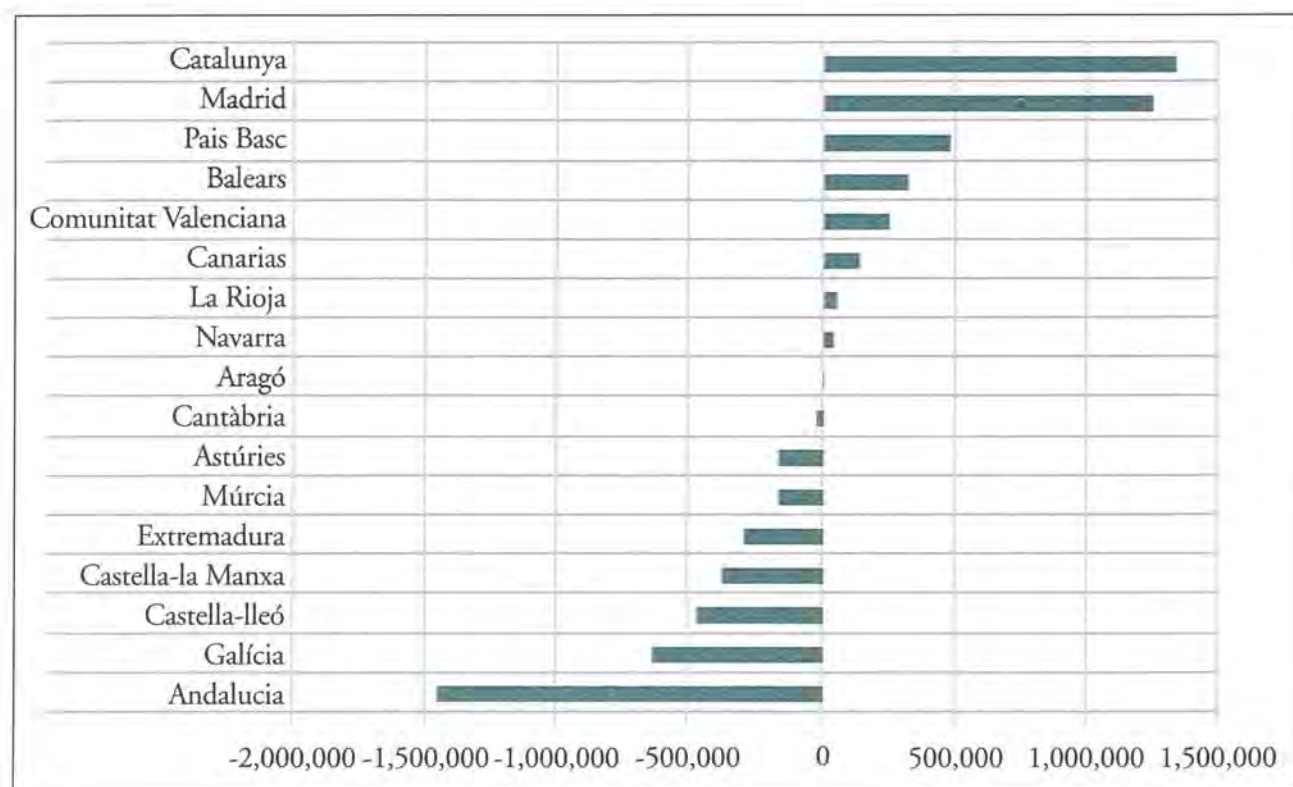
² Agraïm al Sr.Jordi Galter la col·laboració prestada en l'elaboració de taules i gràfics, com també la lectura i comentaris fets al present treball.

l'any 1997 des del punt de vista de la demanda. La demanda agregada de la nostra economia destaca la importància del sector exterior, és a dir, de les exportacions i importacions de béns i serveis amb l'estranger i amb la resta d'Espanya. S'hi observa que l'economia catalana és una economia regional, i aquest saldo és resultat d'un sector exterior dual: són operacions amb l'exterior, amb l'estranger i amb la resta de l'Estat.

Tant o més important que el saldo net, que suposa 1,38 bilions de pessetes i que representa un 9,3% del PIB, és el volum total dels intercanvis exteriors de l'economia catalana: el total d'exportacions i importacions de l'economia. Aquesta quantitat supera els 22 bilions, dels quals cap a la meitat corresponen a l'estranger i l'altra meitat són operacions amb la resta de l'Estat. El percentatge total d'exportacions i importacions sobre el PIB és anomenat *coeficient d'obertura*. El coeficient d'obertura català l'any 1997 se situa per sobre del 150%. Són uns resultats que indiquen una economia molt oberta.

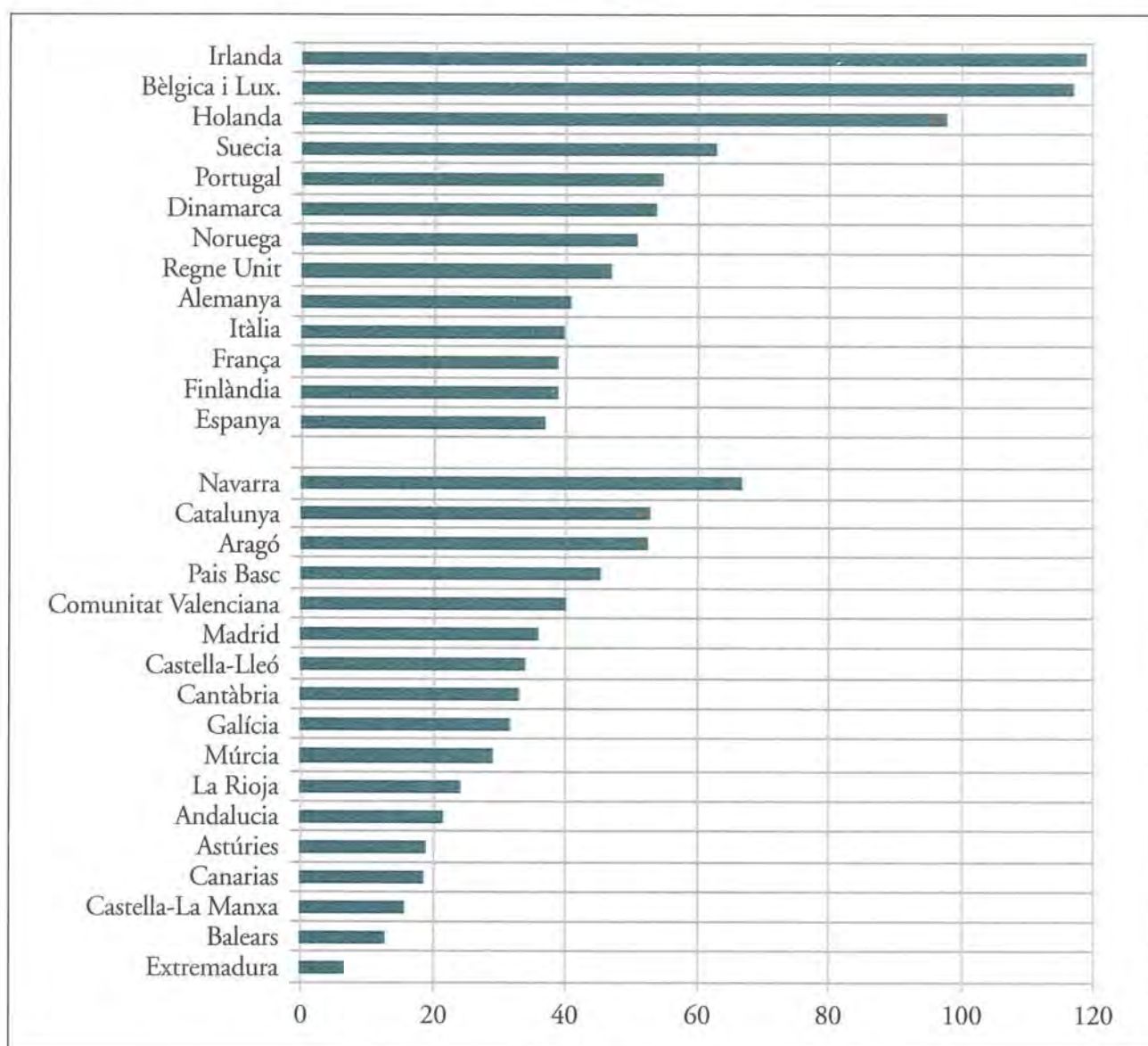
Per constatar l'afirmació anterior, una via directa és la comparació amb altres economies de la

Gràfic 1: Saldo del sector exterior. Per Comunitats Autònomes. 1995.
En milions de pessetes.

Font: Elaboració pròpia a partir de J. Alcaide, Papeles de Economía Española, 67, 1996.

Gràfic 2: Coeficient d'obertura. Per Comunitats Autònomes i països europeus. 1995.
Tant per cent de les exportacions i importacions de béns sobre el PIB

Font: Elaboració pròpia a partir de Duanes, l'INE i l'Eurostat.

rodalia. En el cas de les economies regionals, la comparació amb les dades comercials de la resta de l'Estat resulta complexa, car és una informació no abordada encara per l'estadística oficial en el conjunt de les comunitats autònomes³. De totes maneres, es pot fer una aproximació utilitzant informació no oficial però prou acreditada, com ara el treball de Julio Alcaide (1996). En l'àmbit de l'estadística

oficial, la comparació es pot restringir al comerç de béns amb l'exterior. Aquesta segona opció, en referir-se només a l'estranger, permet la comparació directa amb economies d'Estat, com l'economia espanyola i altres de la Unió Europea. Els resultats es poden veure als gràfics 1 i 2.

Catalunya queda situada en primer lloc entre les comunitats autònomes en el gràfic 1. En el gràfic 2, Catalunya queda ubicada en segon lloc pel que fa a les autonomies i en el setè en l'estadística de regions i països. Com s'ha dit abans, per tal de facilitar les comparacions entre territoris, s'han restringit les relacions exteriors, de manera que no

³ En l'actualitat, només Catalunya i el País Basc tenen una aproximació anual a aquestes magnituds feta per l'estadística oficial.

més es considera el comerç de béns amb l'estranger. Això afecta els resultats catalans en un doble sentit. En primer lloc, pel que fa a la comparació amb les economies de les comunitats autònomes, per l'exclusió de les exportacions de serveis, en les quals es computa l'activitat turística, que és força rellevant en el cas català. En segon lloc, en la comparativa amb els països, totes les economies regionals queden infravalorades per la no consideració de les relacions amb la resta de l'Estat. En la taula 1 ja s'ha pogut veure la significació d'aquestes relacions en l'economia catalana: el coeficient d'obertura pràcticament es multiplica per dos, si es consideren les relacions amb la resta d'Espanya. Malgrat aquestes limitacions, tant el gràfic 1 com el 2 mostren clarament que el grau d'obertura a l'exterior és una característica essencial de l'economia catalana.

Des d'un punt de vista comptable, les exportacions compensen les importacions, i com a resultat queda un saldo exterior net. Tanmateix, com ja s'ha dit, la importància dels fluxos econòmics amb l'exterior no rau només en l'aportació neta que tenen sobre el PIB. Amb independència del seu resultat net (del volum i fins i tot del seu signe), el comerç exterior genera riquesa. Des dels economistes clàssics anglesos fins als teòrics i econometristes del present, hi ha un consens general sobre l'eficiència

comparativament superior dels sectors exportadors en relació amb els no exportadors (per exemple, a Raymond, 1996). L'intercanvi econòmic extraterritorial permet la divisió del treball i el desenvolupament efectiu dels avantatges comparatius de les economies que hi participen. L'expressió actual d'aquesta idea clàssica queda recollida en el concepte actual de "competitivitat".

Un cop identificada la primera característica bàsica de l'economia catalana a la vista de la demanda agregada, s'hi pot fer una aproximació per la banda de l'oferta.

La desagregació sectorial del valor afegit brut (VAB) de l'economia catalana permet apreciar quatre característiques rellevants. D'una banda, la importància de dues activitats, la producció de productes industrials i de serveis privats. De l'altra, la poca significació relativa dels serveis públics i també de l'agricultura. A la taula 2 es mostra l'estructura del VAB i la comparació amb l'economia espanyola. Es pot veure que l'índex Catalunya - Espanya de VAB per habitant situa en primer lloc com a més destacats els productes industrials (un 66,3% més per habitant a Catalunya que a Espanya) i, en segon terme, la producció de serveis privats (un 27,2% més). En canvi, és també singular el poc pes del sector agrari (Catalunya no arriba a la meitat del que es produeix per habitant a Espa-

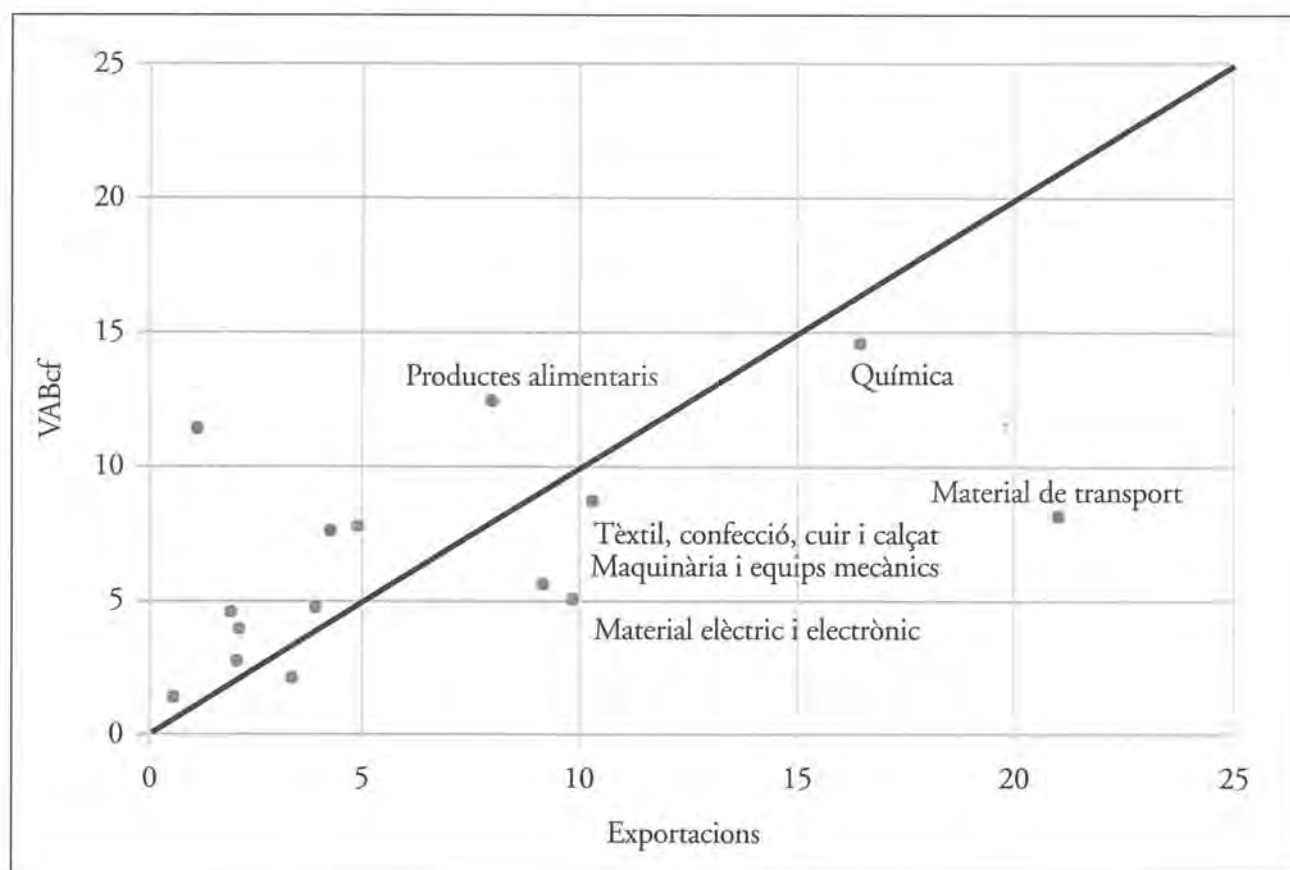
Taula 2: Producte interior brut per branques d'activitat. 1995.
En milions de pessetes.

Sector d'activitat	1995 (A)	Catalunya % sobre el total	Per habitant (1)	1995 (A)	Espanya % sobre el total	Per habitant (1)	Catalunya/ Espanya
Agricultura	146.873	1,1	24	2.041.263	2,9	52	46,3
Productes energètics	643.253	4,8	106	3.812.011	5,5	97	108,5
Productes industrials	3.365.029	25,0	552	13.016.416	18,7	332	166,2
Construcció	952.435	7,1	156	5.736.211	8,2	146	106,8
Serveis venda	6.262.327	46,5	1.158	35.701.658	51,2	911	127,2
Serveis no venda	1.212.516	9,0	199	9.580.295	13,7	244	81,4
Valor afegit brut p.m.	12.582.433	93,5	2.064	65.721.446	94,2	1.676	123,1
PIBpm	13.453.603	100,0	2.207	69.778.856	100,0	1.780	124,0

(1) En milers de pessetes.

Font: Contabilidad Regional de España. INE.

Gràfic 3: Distribució de branques d'activitat segons el pes de les seves exportacions i el seu VAB. 1995.
En tant per cent sobre el total.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

nya) com també la poca presència dels serveis no venda, dels serveis de l'administració (un 81,4% del valor de l'economia espanyola).

Es pot dir que aquestes característiques són, en bona part, l'altra cara de la moneda de la importància del sector exterior. Tal com mostra el gràfic 3, la importància en VAB dels sectors industrials més rellevants és induïda per la seva capacitat exportadora. Són els sis sectors destacats: indústria química, material de transport, construcció de maquinària, indústria tèxtil, producció de material elèctric i, finalment, indústria agroalimentària.

El protagonisme dels serveis privats també es pot vincular al sector exterior. D'una banda, la mateixa indústria genera una demanda de serveis de molta entitat. Segons l'enquesta industrial, al llarg de 1996 aquesta demanda catalana de serveis fou de quasi dos bilions de pessetes. La rellevància de la magnitud queda manifesta si es compara amb el valor de la producció dels serveis privats de l'economia catalana aquest mateix any, que va ser d'uns

10,5 bilions de pessetes. És a dir, gairebé un 20% del valor de la producció dels serveis es destina a la indústria. Un segon factor important també lligat al sector exterior és el de l'activitat turística, que supera els 700 mil milions de pessetes⁴. Sumats els dos aspectes, una quarta part de la facturació dels serveis té relació amb activitats vinculades a l'exterior. La resta de la facturació s'adreça a les famílies en una quantitat que pot situar-se en uns 3,5 bilions; i també a la resta de sectors econòmics, com la mateixa producció de serveis⁵. Es conclou que

⁴ Una exposició de les magnituds i els principals aspectes de l'activitat turística a l'economia catalana es pot trobar en aquesta mateixa obra al capítol sobre internacionalització.

⁵ El consum familiar de serveis pot calcular-se a partir del pes de l'IPC segons grups especials, que atorguen un 33% al consum de serveis, un 28% a l'alimentació i un 40% als béns industrials no alimentaris. Aquestes proporcions han de ser ajustades pels marges del transport i el comerç, de manera que el consum de serveis queda situat entorn del 40%, sobre un total de despesa privada de 8,4 bilions de pessetes l'any 1986.

aquestes fonts específiques de demanda, que tenen relació directa amb el sector exterior, poden considerar-se de manera natural com l'explicació del plus d'activitat de serveis detectat anteriorment.

D'altra banda, la mateixa significació de la indústria i dels serveis, amb una productivitat de més del 200% de la productivitat del sector agrari, expliquen que la proporció d'ocupats en aquest sector per cada mil persones sigui menys de la meitat a Catalunya que al conjunt d'Espanya. Aquesta limitada dedicació provoca una també reduïda proporció de valor afegit. El poc pes del sector primari és un fenomen general, que succeeix a totes les economies d'una significativa especialització industrial i de serveis privats.

Un aspecte desvinculat dels anteriors és el dels serveis de l'administració pública. Tal com mostra la taula 2, el poc pes del sector públic constitueix un aspecte singular de l'economia catalana. El pes és comparativament menor que el d'altres economies de la vora. En concret, del conjunt de les economies de les comunitats autònomes, Catalunya està situada en penúltim lloc, només per davant del País Valencià. A l'apartat següent es consideren les arrels estructurals d'aquesta circumstància.

L'agregació sectorial de la informació anterior amaga alguns aspectes de la nostra estructura econòmica que tanmateix són prou coneguts. En primer lloc, l'economia catalana és una economia notablement diversificada en la seva producció, tant en el sector agrari, com en l'industrial i el de serveis. El sector agrari té una producció agrícola distribuïda entre cereals, fruita fresca i most de raïm; i una producció ramadera molt destacada en porcí, però també té una presència rellevant d'aviram i bovins. En el sector industrial hi ha una forta diversificació, que combina la indústria bàsica, l'energia i la química, amb una important indústria manufacturera. Dels productes manufacturats són rellevants els agroalimentaris, com el vi, el cava, l'oli i els productes carnis; els de transformació del metall, sobretot automòbils i material elèctric i electrònic, i també d'altres manufactures tradicionals, com les tèxtils, fusta i paper, etc. Finalment, els serveis comercials típics es complementen amb l'oferta adreçada al turisme, amb empreses de serveis per a la indústria i també amb una significativa oferta professional adaptada a una demanda evolucionada, pròpia de la rodalia metropolitana.

No és fàcil quantificar la diversificació d'una

Taula 3: Nombre de productes exportats. 1996.
Per Comunitats Autònomes.

Comunitats Autònomes	Nombre de productes exportats	
	total	operacions de 10 milions de ptes o més
Andalusia	4.353	1.074
Aragó	2.695	666
Astúries	1.279	281
Balears	937	137
Canàries	1.006	150
Cantàbria	1.078	254
Castella-la Manxa	1.904	441
Castella-Lleó	2.973	663
Catalunya	7.857	3.385
Comunitat Valenciana	5.205	1.620
Extremadura	2.263	231
Galícia	4.335	751
Madrid	6.197	2.173
Múrcia	2.082	520
Navarra	1.891	453
País Basc	4.337	1.533
Rioja	1.006	189

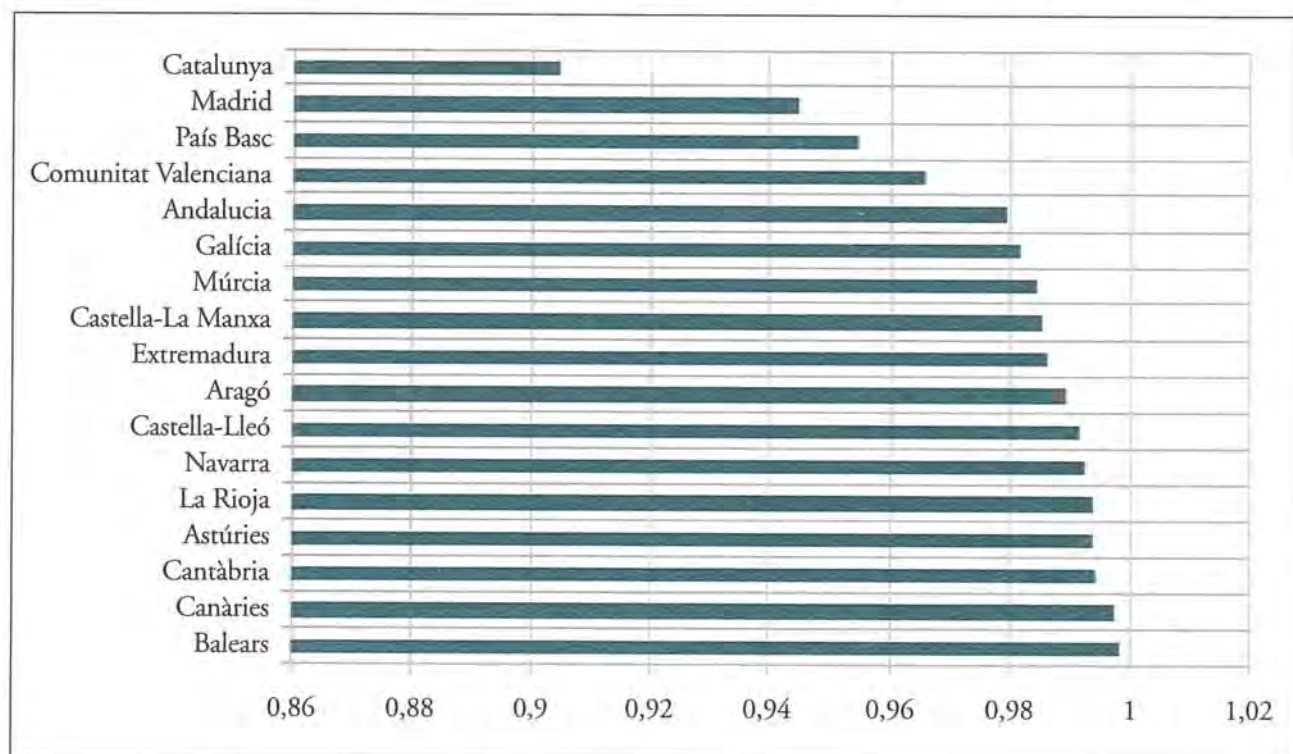
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Duanes.

Nota: Un producte queda equiparat a un codi TARIC a vuit dígit.

economia. Una dificultat és la sensibilitat dels resultats a la desagregació d'activitats que es faci servir. Per aquest motiu, sembla lògic utilitzar una desagregació tan elevada com sigui possible. Seguint aquest criteri, resulta possible conèixer el nombre de productes que s'exporten, gràcies a la forta desagregació de la informació duanera. Tal com es pot apreciar a la taula 3⁶, el nombre de mercaderies exportades, majoritàriament produïdes per l'economia catalana, és el més gran del conjunt de les

⁶ Agraïm a les Sres S.Navarro i C.Rovira el tractament informàtic i estadístic que ha fet possible el càlcul del nombre de productes i de l'índex de Gini que han servit per il·lustrar la diversificació de l'economia catalana.

Gràfic 4: Índex de Gini. Per Comunitats Autònomes. 1996
Concentració de les exportacions segons agrupacions de la TARIC.

Font: Elaboració pròpia a partir de Duanes.

economies del nostre entorn. L'índex de Gini és el més conegut dels indicadors de distribució d'una variable. En el gràfic 4 s'aplica sobre els productes efectivament exportats segons la classificació aranzelària, i es pot constatar fins a quin punt és més distribuïda, i doncs més diversificada, l'economia catalana que la resta de les economies del nostre entorn⁷.

Un nou aspecte específic de l'economia catalana es refereix a l'estructura empresarial. Tal com mostra el gràfic 5, a la nostra economia hi predominen els establiments productius de dimensió mitjana i petita, en contra de les dimensions molt petites o molt grans. Resulta simptomàtic que per 1.000 habitants, el nombre d'establiments és sempre superior a l'economia catalana que a l'espanyola, i les dimensions situades entre els 20 i els 200 treballadors són precisament les que mostren un

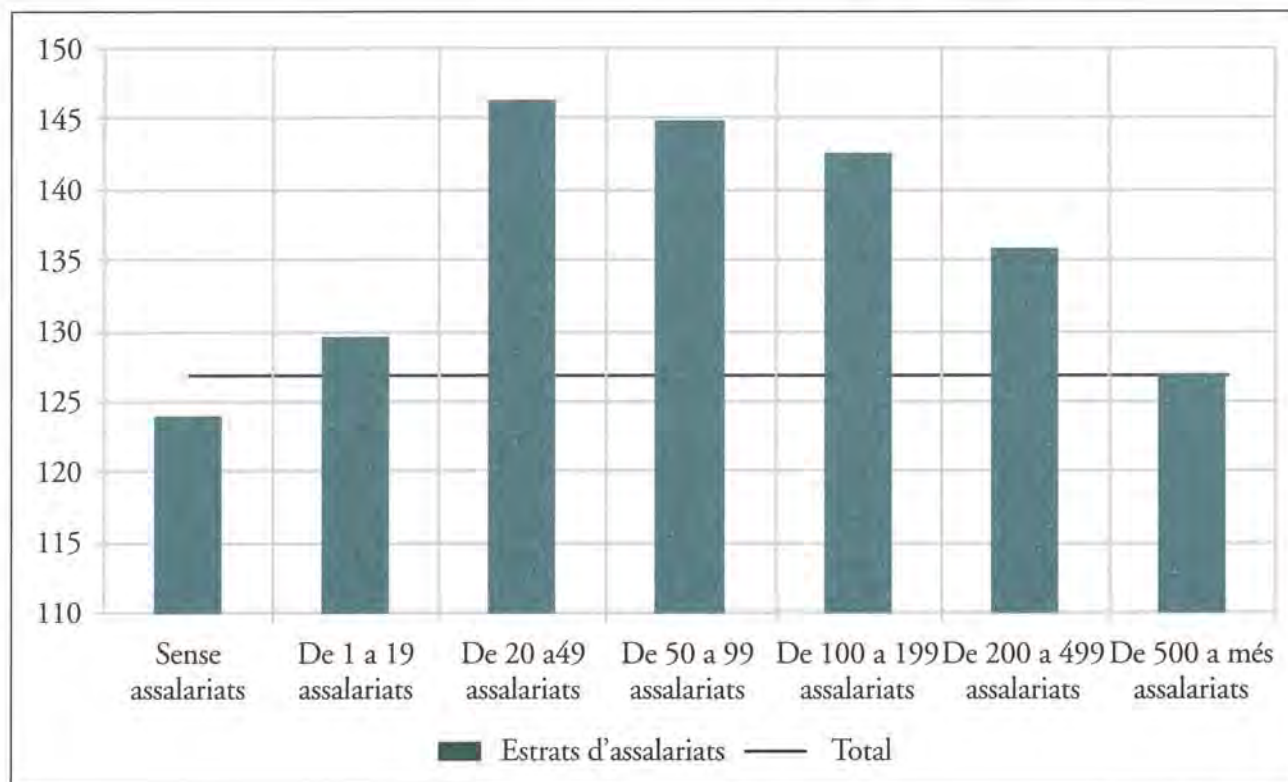
diferencial superior. És un fet recollit en la bibliografia econòmica que les petites i mitjanes empreses són intensives en treball professional i amb una certa capitalització, encara que limitada (vegeu, per exemple, Pastor i Illueca, 1997).

El darrer aspecte bàsic de l'economia catalana que cal recollir té relació amb la seva distribució territorial. Sovint es parla del desequilibri territorial de l'economia catalana, que queda expressat pel fet que més d'un 35% de la població i més d'un 40% del PIB de Catalunya es concentren a la ciutat de Barcelona⁸. És una realitat evident, que tanmateix s'ha d'entendre com un caràcter en bona part natural i estructural de l'economia catalana, tal com es mostra més endavant, al fil de la mateixa història econòmica de Catalunya. De totes maneres, cal aclarir que aquest desequilibri no és equivalent a un greu diferencial en nivell de renda de les persones dels diversos territoris (hi ha més equi-

⁷ Per a una exposició didàctica de l'índex de Gini com a instrument de mesura de la concentració i diversificació, es pot consultar Martín Pliego, *Curso básico de Estadística Económica*, 1987.

⁸ Institut d'Estadística de Catalunya: "Macromagnituds bàsiques de les economies locals. 1991".

Gràfic 5: Establiments per mil habitants. Catalunya. (Espanya=100). Any 1996.

Font: Directorio central de empresas (DIRCE)

llibri a l'economia catalana que a l'espanyola, tal com queda demostrat a Costa i Rovira, 1996). També s'ha d'observar que hi ha factors de reequilibri territorial ben rellevants a la nostra economia, com és l'activitat turística, tant dels estrangers i dels espanyols de la resta de l'Estat, com per la mateixa mobilitat dels catalans i els desplaçaments a segones residències.

Malgrat els elements de reequilibri territorial, les dades mostren una forta concentració entorn de Barcelona, que tanmateix s'expandeix progressivament. En efecte, les darreres dades disponibles, de 1996, sobre població i mobilitat obligada per raó de treball mostren com l'equilibri territorial de l'economia catalana es pot trobar en la mateixa expansió i esponjament de l'economia d'aglomeració que té l'epicentre a la ciutat de Barcelona. És significatiu que les darreres dades disponibles de l'estadística de població de 1996, mostren que hi ha una macroàrea funcional que, seguint la metodologia de l'oficina del Cens americana, arriba actualment als seus límits al Vendrell i Sant Celoni, abastant una superfície de pràcticament 5.000 quilòmetres quadrats i més

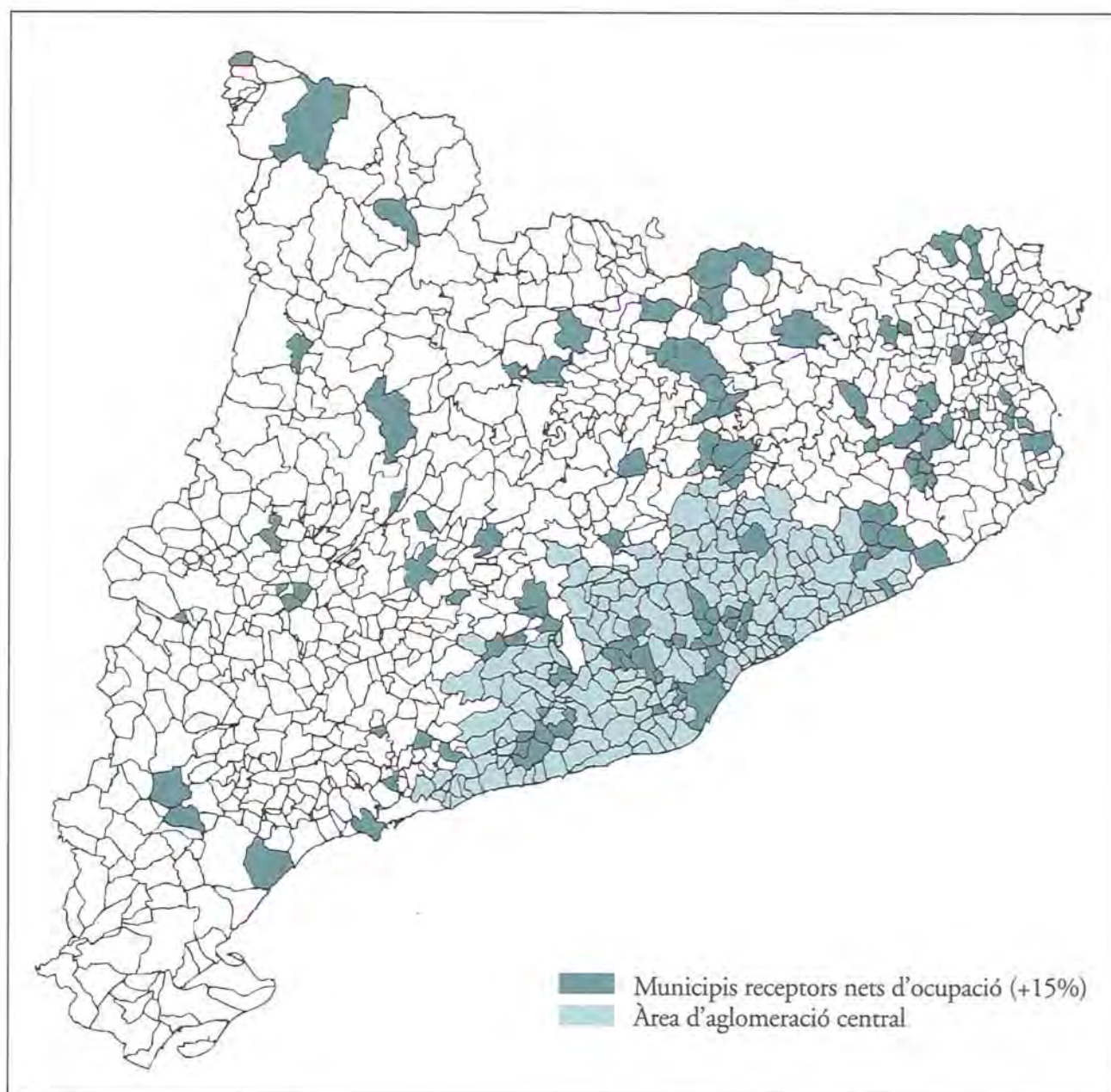
de 200 municipis⁹. Naturalment, és determinant que, a més del centre de gravetat barceloní, n'hi hagi d'altres (industrials, turístics, etc.), amb una dinàmica pròpia i expansiva, que arribin a fusionar-se amb l'àrea central, de manera que en un futur no llunyà la major part del territori català formi part d'una mateixa economia d'aglomeració. Aquests nuclis d'activitat autònoma de major dinàmica són identificats al mapa com els que registren entrades netes d'ocupació de més d'un 15% del total d'ocupació interior del municipi.

3. El condicionament territorial: demanda exterior i valor del treball

Un país és la suma d'un territori i d'una població. El caràcter primigeni, exogen i permanent del

⁹ La metodologia és senzilla: identifica el centre (Barcelona en el nostre cas) i posteriorment hi incorpora corones, amb la condició que un municipi de la corona "n" ha de tenir almenys un 15% de la població treballant al municipi central o a qualsevol altre municipi de les "n-1" corones anteriorment definides.

Mapa 1: L'economia catalana com una economia d'aglomeració

Font. Estadística de població 1996. Institut d'Estadística de Catalunya

territori fa que aquest pugui ser un factor explicatiu molt natural i rellevant en el desenvolupament econòmic i social del país. Tanmateix, aquesta importància òbvia i reconeguda s'ha relativitzat sempre, segurament per evitar una mena de fatalisme o mecanicisme geogràfic que derivés el grau de desenvolupament econòmic d'un país a partir de la seva ubicació, geografia o clima.

Naturalment, el factor territorial no és igualment significatiu per a tots els països. A la vista de la trajectòria econòmica, social i política de

Catalunya, es pot afirmar que el nostre país és un exemple de fort condicionament territorial. Per aquesta raó aquí es desenvolupa la hipòtesi de treball que les característiques identificades a l'apartat anterior poden ser vinculades a uns elements estructurals arrelades, en bona part, en el condicionament territorial.

Els recursos naturals que aporta el territori són molt rellevants en les possibilitats de producció de l'economia. És molt directa la relació entre el clima i la producció agrària, per exemple. Aquesta rela-

ció també resulta manifesta a la indústria. Només cal recordar la importància de la mineria del carbó o del ferro en les primeres fases de la industrialització. D'altra banda, el mateix territori i el clima han constituït, en la segona meitat del nostre segle, un factor d'atracció en una activitat actualment cabdal de moltes economies: el turisme. Finalment, un territori és especialment una ubicació. La història mostra que la ubicació d'un país és determinant en les relacions comercials entre el país i la resta del món. Aquestes relacions comercials amb l'exterior són un element extremadament rellevant en el desenvolupament econòmic.

De vegades s'ha dit que Catalunya té un territori poc propici a l'activitat econòmica. Aquesta apreciació es deriva d'una visió molt estreta del sentit del territori, que l'equipara a una font de recursos naturals com a *inputs* dels processos de producció. Grans extensions de terres fèrtils o un volum important de recursos de mineria, per exemple. Des d'aquesta perspectiva el territori català no és massa afortunat. Tanmateix, si s'adopta una òptica més comprensiva, es reconeix el caràcter privilegiat del territori de Catalunya. L'aspecte destacat d'aquest caràcter és la ubicació del país. Un segon tret significatiu és la diversitat geogràfica del territori i, vinculat a aquesta diversitat, el no predomini d'un únic recurs natural o producte en l'activitat econòmica.

La ubicació de Catalunya és extraordinària en un doble sentit. En primer lloc, és un territori europeu amb un extens litoral de costa mediterrània. En segon lloc, és la principal via de comunicació terrestre i marítima (per cabotatge) entre la península ibèrica i la resta del continent europeu. Qualsevol d'aquestes dues característiques territorials són, considerades aïlladament, molt positives. Si es donen simultàniament, com en el cas de Catalunya, són una base excel·lent per al desenvolupament de l'economia.

Un territori petit, com el nostre, que no té una demanda interior quantitativament gaire rellevant, només pot tenir un desenvolupament important en la mesura que tingui prou nivell de demanda exterior. El contacte amb la Mediterrània, i també el passadís pirinenc que connecta el territori peninsular amb la resta d'Europa, faciliten, i pràcticament garanteixen, el comerç internacional. Aquest ha estat un factor permanent de desenvolupament econòmic i cultural de Catalunya, que és també, com s'ha dit al primer punt d'aquesta anà-

lisi, la característica més destacada del present de l'economia catalana, a la vista de la composició del seu PIB pel costat de la demanda.

La segona característica positiva és potser menys evident, però també resulta important. El nostre territori, ja s'ha dit, és econòmicament pobre pel fet de no tenir una gran quantitat de recursos naturals. En aquest diagnòstic probablement pesa el record d'un episodi històric en el qual va ser realment onerosa la manca de recursos minerals. En concret, la falta de carbó i ferro va dificultar el procés de pas de la indústria cotonera a la indústria de béns d'equipament el segle XIX. La falta d'aquests recursos naturals van fer inviable la implantació d'una indústria siderúrgica, sense la qual resultaven precàries les activitats de transformació del metall i de construcció de maquinària.

Sense negar l'evident incidència positiva de disposar d'un volum important de recursos naturals, el territori català té una diversitat geogràfica i climàtica que també afecta, tal vegada de manera més indirecta però ben efectiva, el desenvolupament econòmic. La convivència d'economies muntanyenques i ramaderes, d'una agricultura molt diversa i d'activitats pesqueres, implica una pluralitat de processos productius. Això és positiu en la mesura que aquesta mateixa producció genera una demanda diversificada de productes intermedis i de béns de capital. La diversitat dels processos productius és en ella mateixa un factor de desenvolupament econòmic. En primer lloc, per l'efecte multiplicador d'activitats de producció, tal com va apuntar Hirschman en l'estudi sobre el desenvolupament en el marc de l'anàlisi *input-ouput*. En segon lloc, perquè aquesta diversitat propicia la implantació de mercats locals i genera un dinamisme significatiu del comerç interior.

Però el més important té relació amb el comerç exterior. Un aspecte relacionat amb aquesta diversitat geogràfica i climàtica és la inexistència d'un únic o d'uns pocs productes agraris predominants, derivats d'unes condicions naturals uniformes. Sumant-hi la no existència de recursos minerals molt abundants, es troba la base d'una nova característica singular de la nostra economia. Històricament s'ha comptat amb una demanda exterior gairebé permanent, derivada de la mateixa ubicació del territori. En canvi, no hi ha cap riquesa autòctona que pugui fer de Catalunya una exportadora d'un únic producte estrella, un producte agrari o mineral, per exemple. En aquest escenari, ¿quin és el

factor productiu característic de l'economia catalana? La resposta és clara: el factor de producció típicament català és *el treball*.

Aquesta no és una afirmació retòrica. Es tracta d'una constatació empírica: els productes d'exportació catalans han estat productes des de sempre intensius en treball. Les funcions de producció que han estat més rellevants en l'economia catalana al llarg del temps tenen com a característica bàsica el predomini del factor treball. Això es pot dir de l'activitat comercial, l'activitat més rellevant en la nostra economia al llarg de la història. I també és cert si es repassen els productes més típics de les exportacions catalanes a l'estranger o a la resta de la península, com ara: el vi, l'aiguardent i l'oli; productes artesans com els draps els segles XIII i XIV; les indies i els tèxtils de cotó en general, adreçats a Amèrica i a la resta d'Espanya el s.XIX. En llur producció no ha estat bàsica cap *input natural* destacat. En el cas de les manufactures o la indústria tèxtil, això és evident; i també és cert en productes agrícoles, com el vi i l'oli, més lligats als recursos naturals. Sovint aquestes produccions han implicat l'abastiment de la primera matèria fora del nostre territori, cosa que palesa que ha estat més important la fase de transformació i de comercialització que no la mateixa tinença de l'*input* primari.

El mecanisme pel qual una economia amb un volum rellevant de comerç internacional exporta, a falta d'altres béns primaris, productes intensius en treball, ha estat descrit repetidament. Per exemple, per Jacobs, en un treball clàssic sobre l'economia de les ciutats: "Primerament, la ciutat troba en una o unes altres ciutats més antigues, mercats en expansió per al seu treball d'exportació inicial i crea un conjunt de nombrosos negocis locals per subministrar béns i serveis de producció al treball d'exportació inicial. En segon lloc, alguns proveïdors locals de béns i serveis de producció exporten el seu treball. La ciutat crea una altra col·lecció addicional de negocis locals per subministrar béns i serveis de producció al nou treball d'exportació. Alguns d'aquests nous proveïdors locals decideixen exportar el seu propi treball ..." (Jacobs, 1971).

La importància del factor treball a Catalunya no és cap descobriment. Anàlisis penetrants de la societat catalana ja ho han destacat temps ha. Jaume Vicens i Vives, a *Notícia de Catalunya*, defineix com un dels elements essencials del nostre país *l'eina i la feina*, l'aptitud per al treball. Sota la present òptica, tanmateix, aquesta aptitud per al treball no és cap

propensió biològica, no és un atribut primitiu del poble català. Ve de l'existència d'una demanda exterior molt notable i, alhora, de la manca d'un recurs o producte natural distingit amb què comerciar. La falta d'aquest producte ha especialitzat l'economia catalana en productes intensius de treball com, d'altra banda, ja ho és la mateixa activitat comercial. D'aquesta manera, el treball queda entès, no com un tret originari del nostre poble, sinó més aviat com el resultat d'una particular macroeconomia, derivada ella mateixa, en bona part, del factor territorial.

Resulta obligat de vincular el predomini del treball amb la producció, primer, de productes artesans o agraris de transformació i, posteriorment, amb els productes industrials. Així queda justificada la importància del sector industrial, que era la primera característica identificada a partir de la desagregació sectorial del PIB pel costat de l'oferta.

4. L'economia catalana com una economia d'aglomeració urbana. Burgesia i pactisme

En el desenvolupament econòmic, social i polític de Catalunya, la ciutat de Barcelona ha tingut un protagonisme important. Aquest protagonisme es pot explicar, en bona mesura, com el resultat natural dels elements estructurals propis de l'economia catalana identificats fins aquí: la importància del comerç internacional i el predomini del treball com a factor productiu.

Les ciutats són una realitat econòmica o àrees economicofuncionals, com de vegades les anomenen els experts. Els teòrics de l'economia urbana, en preguntar-se per què existeixen les ciutats, identifiquen dos aspectes clau: la diferent distribució dels recursos en el territori i les economies d'escala i d'aglomeració. S'ha vist que l'economia catalana es caracteritza pel seu comerç internacional. Ara bé, com apunta un reconegut expert de l'economia urbana, Richardson: "com que els beneficis són més grans si es minimitzen els costos de transport, els llocs propers a les fronteres nacionals que separen els participants en el comerç, tenen avantatges especials com a centres de producció i comerç" (Richardson, 1978, p.209). Les localitzacions del litoral, i més si són properes a rius, tenen un avantatge evident en qualsevol economia per la reducció de costos del transport marítim respecte al terrestre. Si el mar és un espai comercial de la

significació de la Mediterrània, que posa en contacte tres continents, és perfectament previsible el predomini de les ciutats portuàries sobre el conjunt del territori. Cal observar, a més a més, que quan el territori català constitueix la *Marca Hispànica*, moment clau en la definició del país, la ciutat de Barcelona acumula una doble condició de frontera. A més de la frontera permanent i plural que té en el litoral, el Comtat de Barcelona és frontera terrestre amb el món àrab, i el port barceloní esdevé la primera escala en el tràfic de cabotatge entre els mons cristià i musulmà. No és difícil entendre que Barcelona esdevingui, del segle IX a l'XI, un dels principals punts de contacte comercial entre les dues cultures presents al continent europeu (Vicens i Vives, 1972, cap.12).

L'altra condició que estableix la teoria econòmica per a l'existència de les ciutats són les economies d'escala i d'aglomeració. En aquest punt, Richardson afirma: "La introducció de les economies d'escala és la segona de les explicacions tradicionals importants de l'existència de les ciutats. Poden tenir diverses formes: economies d'escala en una sola fàbrica, que dona lloc a l'aparició d'un poble que depèn d'una única fàbrica, economies d'escala en una indústria ... (economies de localització); i economies d'escala externes en relació amb moltes activitats diverses (economies d'aglomeració). Aquest darrer aspecte de les economies d'escala és, probablement, el més important. Molts tipus d'activitat (inclosos els serveis als consumidors i les manufactures) es beneficien de la mútua proximitat (utilització comuna de serveis i dotacions, accés a una oferta de treball utilitzada conjuntament, etc.). Aquestes economies externes, a més, sovint són acumulatives, per això, si un lloc obté un avantatge inicial hi ha forces que augmenten i reforcen la seva capacitat competitiva en relació amb d'altres localitzacions" (Richardson, 1978, p.209).

Si en les paraules de Richardson se substitueixen les referències a una fàbrica i a tota una activitat industrial (una activitat econòmica) per les referències al port i a les activitats comercials, l'argumentació genèrica s'adapta amb exactitud al cas de Barcelona. Pel que fa a les economies d'aglomeració, és evident que seran més significatives si hi ha diversitat d'activitats situades en el perímetre de la ciutat, activitats amb predomini del factor treball més que de recursos naturals. Tal és el cas de la producció de manufactures. Com s'ha vist en el punt anterior, aquest és precisament el segon ele-

ment bàsic de l'economia catalana: la importància del treball. El fet reforça encara més l'economia de la ciutat, que passa de ser una ciutat purament comercial i portuària (cas de tenir un producte estrella natural d'exportació) a ser també un centre de producció artesana i industrial.

Per acabar, val la pena recordar la definició de ciutat que dona Richardson, que lliga el concepte de ciutat directament al predomini del treball com a factor productiu. En efecte, segons Richardson la ciutat és un àrea de producció on la raó "input no-terra/input terra" és més gran que en el seu entorn. Resulta legítim equiparar l'input no-terra al factor treball, especialment des d'una òptica històrica, amb un desenvolupament limitat de les tecnologies de producció.

A partir d'aquí, cal fer una incursió en un àmbit no econòmic, sinó social i polític. Així es podrà veure la importància d'una classe social, la burgesia catalana, que en virtut del seu sistema de relacions amb el poder, el pactisme, produirà un distanciament entre el poder polític i el desenvolupament econòmic de Catalunya.

La importància de la ciutat i del treball genera unes organitzacions professionals, que tenen una minoria dirigent perfectament identificada: *la burgesia*. S'arriba a un tret social del nostre país derivat de les característiques de la nostra economia. La burgesia ha estat el grup social determinant en la història de Catalunya. Aquesta burgesia ha estat, de sempre, un grup més professional que no propietari o capitalista, tal com correspon a una economia amb predomini dels processos intensius en treball.

L'element específic de l'argumentació presentada és que la singular importància de la burgesia catalana és conseqüència de la significació del comerç internacional sumat a la inexistència d'un recurs natural preponderant per portar a terme aquest comerç. El comerç internacional i marítim que porta a terme la burgesia li dona autonomia respecte del poder polític, una autonomia que no tenen les burgesies de ciutats situades a l'interior del territori nacional. D'altra banda, la preponderància dels productes del treball, fets en bona part a la ciutat, també confereixen un protagonisme especial a la burgesia, que no haurà de compartir el poder econòmic amb una classe propietària de la terra, cosa que sí que hauria de fer, per exemple, en cas d'exportar un producte mineral o agrari sense transformació.

La burgesia catalana neix com un grup essencialment professional, amb negocis individuals que tenen estructures organitzatives pròpies. Aquest no és un tret singular de la nostra burgesia, sinó que defineixen les burgesies més dinàmiques, grups socials dirigents que dominen l'economia de les ciutats. El que és singular del cas català és la força autònoma d'aquest grup social i, sobre aquesta base, l'articulació del seu poder econòmic a la ciutat amb un poder polític territorial que es trobarà en etapes successives: el poder polític del rerepaís peninsular¹⁰. La solució d'equilibri entre aquests poders genera un sistema polític particular que té una doctrina original, *el pactisme*.

S'ha dit que la correlació de forces de la Catalunya medieval no és gens freqüent. En efecte, si es mira a l'exterior, cap a Europa, es posa de manifest la singularitat de l'escenari català. D'una banda, burgesies dominadores, sense rerepaís, que esdevenen repúbliques comercials. De l'altra, a les ciutats interiors, burgesies que no pacten sinó que es fonen o queden supeditades a la força dels propietaris de la terra, minories assentades sobre organitzacions maquinals o el poder polític. En el primer cas es troben les repúbliques italianes, com les de Venècia o Pisa, on la burgesia professional no haurà de pactar amb cap poder feudal o monàrquic. El segon és el cas de les ciutats castellanques o franceses, on serà el poder monàrquic el que no necessitarà pactar amb les ciutats, sinó en tot cas amb els propietaris del territori¹¹. En aquest sentit, l'equilibri de forces entre burgesia i poder territorial a Catalunya és realment singular en el context europeu.

L'articulació del poder econòmic i civil de la burgesia amb el poder polític té naturalesa d'intercanvi, voluntari i delimitat: una lògica contractual de no intervenció del poder polític en la dinàmica econòmica del nucli de l'economia catalana. Aquesta no intervenció, és una base històrica sobre la qual resulta explicable, encara que no justificada, la li-

mitada presència de l'actuació del sector públic en la realitat econòmica de Catalunya.

Un resum de l'argumentació desenvolupada en aquest apartat i de la relació existent entre els elements bàsics estructurals identificats i de les característiques del nostre present econòmic queda expressat en l'esquema 1.

5. Quatre moments de la història econòmica de Catalunya

Si és veritat que els elements bàsics detectats a l'apartat anterior són aspectes estructurals i permanents de la nostra economia, ha de ser possible identificar la seva acció com a motors de l'activitat econòmica catalana en els episodis històrics més rellevants del nostre desenvolupament econòmic. Per aquest motiu, es farà una referència breu a aquests episodis.

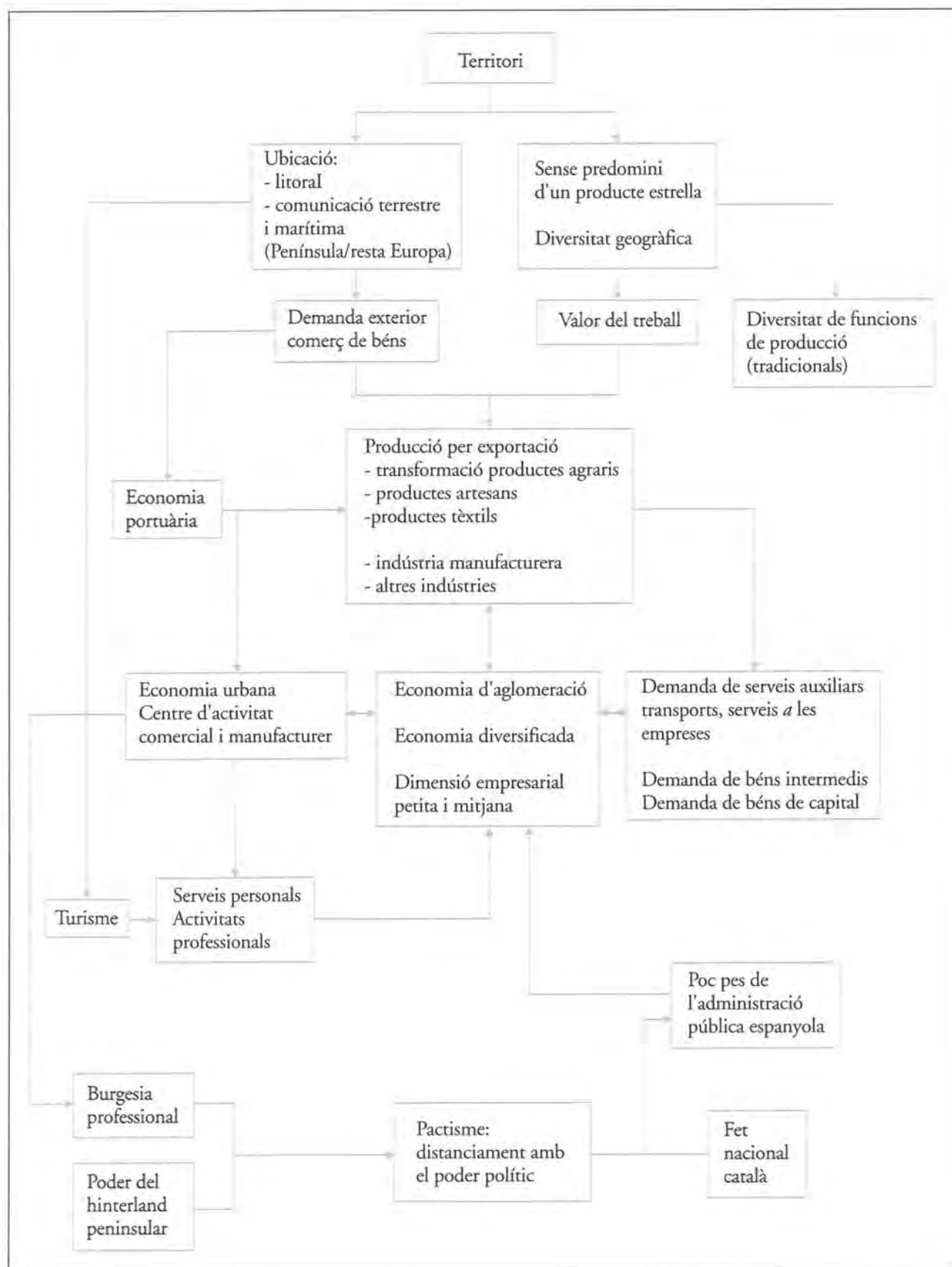
Els moments culminants de la història de Catalunya i de màxim dinamisme de l'economia tenen una relació directa amb la seva ubicació, el litoral mediterrani, i també amb el caràcter de porta d'entrada a la península ibèrica. En el món antic, el procés de romanització és, des d'un punt de vista econòmic, un procés de globalització que té com espai de desenvolupament el Mare Nostrum, la Mediterrània. Des de la fi del segle I a.C. fins a la fi del segle III, les terres catalanes, amb la configuració administrativa de la província Tarraconense, viuen un moment de fort desenvolupament econòmic protagonitzat per les ciutats. L'economia s'articula com una xarxa de ciutats ben comunicades: Tarragona, Barcelona, Tortosa i Empúries al litoral, i no lluny d'aquestes, amb un desenvolupament una mica inferior: Lleida i Girona. És destacable que no hi ha productes d'exportació tan importants a la Tarraconense com a d'altres indrets de la península, com la Bètica. Això és normal si es recorda que el territori català no és, de manera natural, un territori on predomini un únic producte derivat de la presència d'un recurs natural. Per aquesta raó, la Tarraconense serà bàsicament un centre administratiu, d'entrada a la península, amb una proximitat privilegiada amb Roma. Però no serà mai un territori objecte d'exportacions massives cap a la metròpoli.

El segon moment de gran significació econòmica i, en aquest cas, també política per a Catalunya, novament ens mostra una economia centrada en la relació comercial amb l'exterior, duta a terme

¹⁰ Aquestes etapes porten a pactar primer amb el Comte de Barcelona, posteriorment amb la Corona d'Aragó i, finalment, amb la poder polític de Castella.

¹¹ Una exposició molt atractiva de la lluita entre diferents principis de legitimació (monàrquic, aristocràtic, burgès), on es presenta la diversitat de situacions a Europa i on fins i tot se singularitza breument el cas català, amb l'anglès i pocs més, es pot trobar a l'obra clàssica de l'historiador francès F. Guizot, *Historie de la civilisation en Europe*.

Esquema 1: Elements estructurals i característiques de l'economia catalana

a la Mediterrània per les ciutats. Aquest moment se situa del segle XII al XIV, quan hi ha una forta represa de l'activitat econòmica centrada en les ciutats. En aquest moment, el predomini absolut és ja de la ciutat de Barcelona. Malgrat que aquesta situació econòmica és semblant a l'anterior, per la importància del comerç a la Mediterrània entre les ciutats, es detecten diferències molt significatives. A més de les diferències polítiques, una bona part dels productes que són objecte del comerç són nous en la seva importància. Es manté l'exportació d'oli i de vi, i la importació de cereals (de Sicília i Sardenya) i de productes minerals (com l'or del Sudan). També és significativa la importació d'esclaus. Però els productes més importants són nous: la importació d'espècies de Síria i Egipte i, molt especialment, l'exportació de productes tèxtils. Aquesta exportació és el tret més nou i significatiu d'aquest moment econòmic. Els productes tèxtils es fabriquen de manera artesana a la ciutat, contenen bàsicament treball i coneixement de les tècniques de producció i serveixen per pagar la importació de les espècies i per rendibilitzar el comerç. L'aparició d'aquests productes genera, a més, una innovació social destacada. Als propietaris de terres i als mercaders s'afegiran com a grup important a la ciutat els artesans.

La tercera època correspon al darrer terç del segle XVIII i al conjunt del XIX. El segle XVIII és un segle de progrés econòmic i demogràfic. Ara bé, a partir de la segona part d'aquest comencen a fer-se efectives les reformes de millora de l'economia que, amb els Borbons i sota un règim que s'ha conegut amb el nom de "despotisme il·lustrat", té un personatge com Jovellanos. Amb Carles III, els plantejaments de llibertat econòmica fan que, el 1778, es decreti la llibertat de comerç amb Amèrica. Aquest fet impulsa notablement les tradicionals exportacions catalanes de vins i aiguardents, i també les importacions de cacau, sucre i altres productes agrícoles. El més rellevant és l'efecte que té sobre la producció industrial, incipient des del primer terç del segle, de productes tèxtils. El sector del cotó i, més en particular, la producció d'indianes, té una expansió fortíssima els darrers anys del segle. Aquest moment històric de l'economia catalana té tres elements molt significatius.

En primer lloc, és l'inici de l'exportació d'un producte industrial, en què resulta bàsic l'element empresarial i la tecnologia (en contrast amb el tèxtil artesà de l'època anterior). En segon lloc, l'activi-

tat industrial originària genera una expansió cap a altres activitats. Això és molt clar i ràpid en l'àmbit de la fabricació cotonera, que passa en pocs anys de només tintar, a la fabricació dels teixits i a la filatura del cotó en floca (amb la "berguedana"). D'una manera més lenta, ja el segle XIX i amb fracassos importants en la indústria de béns d'equipament i en el negoci del ferrocarril, també impulsa activitats en altres sectors. Alguns són implicats en el procés de producció cotoner, com la producció d'energia elèctrica (hidràulica) o la química (que a la fi del s.XIX farà fertilitzants). Altres sectors van vinculats a la producció més lligada a productes agrícoles, com la indústria del suro i el paper, la del vidre o la de transformació d'aliments. Al llarg del s.XIX es produeix, a despit de la preponderància de la indústria cotonera, una diversificació en l'activitat industrial catalana. El tercer element, tan rellevant com els altres, és que ja des dels primers anys del segle XIX la indústria catalana es veu afavorida pel proteccionisme del govern de l'Estat. Això fa que el mercat americà, i en general l'estranger, sigui només complementari respecte al principal client de la indústria catalana: el mercat espanyol. Com apunta J. Nadal, a la fi del s.XIX Espanya té un consum de productes tèxtils industrials per habitant equiparable als països més desenvolupats d'Europa, mentre que l'autoabastament és del 97%, equivalent a economies molt més desenvolupades que les peninsulars, com França o Alemanya.

El quart moment a destacar correspon a l'evolució recent de l'economia catalana i es pot situar els anys seixanta i setanta. Els anys posteriors al Pla d'Estabilització es produeix una immigració molt forta des de l'Estat, que fa que es passi de 3,9 milions de persones l'any 1960 a 5,6 milions l'any 1975. El procés és d'una clara diversificació industrial, d'augment de la construcció i especialment d'un fort creixement dels serveis. A la indústria perden pes els sectors més tradicionals com el tèxtil, i en guanyen la transformació de metalls (fabricació d'automòbils i altres), el sector químic i, més endavant, les arts gràfiques, la indústria agroalimentària, el material elèctric i electrònic i la indústria bàsica (energia nuclear i extracció i refinament de petroli). La construcció és impulsada pel moviment migratori i pel turisme. Entre els serveis destaquen uns vinculats a la indústria, com el transport o els serveis financers, i també els turístics (comercials, hoteleria). El procés de diversificació de la in-

dústria cotonera a la resta dels sectors recorda l'evolució d'altres economies del nostre entorn. Malgrat algunes mancances, especialment en l'àmbit dels béns d'equipament, no ha estat un procés allunyat del tipus de procés que pronostiquen els teòrics del desenvolupament econòmic, com Hoffmann, Schumpeter o Rostow, per citar autors clàssics també referits per Nadal (1979, p.236).

Es confirma que la demanda exterior de l'economia catalana continua sent el comú denominador de les fases més expansives de la nostra història econòmica. Ara bé, a partir del s.XVIII, aquesta demanda exterior no prové tant de l'estranger com de la resta de l'Estat. Resulta evident que si el territori català no hagués gaudit del litoral mediterrani i d'un punt d'entrada privilegiat a la península, aquesta demanda exterior, de l'estranger i de la resta de l'Estat, no hauria estat de la mateixa intensitat.

6. Característiques de l'evolució de l'economia catalana, 1987-1997

La pregunta més natural que hom pot formular en relació amb l'evolució recent de l'economia catalana, és si les característiques pròpies de la nostra economia identificades anteriorment, han estat afectades per aquesta evolució: si s'han intensificat, o al contrari suavitzat, al llarg d'aquesta darrera etapa de la nostra economia. Una manera sistemàtica de caracteritzar aquesta evolució és dinamitzar els quadres 1 i 2 d'aquest treball. Així

es podrà veure si els elements derivats de l'anàlisi del PIB tenen modificacions o no. Aquests elements eren cinc: la importància del sector exterior, el predomini de dos sectors: l'industrial i el de serveis privats i, finalment, el poc pes d'altres dos: el sector agrari i els serveis de l'administració. Començant per la descomposició pel costat de la demanda, a la taula 4 es pot apreciar que el sector exterior, característica bàsica de l'economia catalana, ha guanyat pes d'una manera espectacular els darrers anys. Les taxes de variació dels diferents components del sector exterior i la modificació de l'estructura percentual són prou explícites d'aquesta evolució. Aquesta dinàmica ha fet passar el coeficient d'obertura de poc menys d'un 110% el 1987 a més d'un 150% en l'actualitat. Una qüestió complementària però molt rellevant és que, tal com mostren la taula 4 i el gràfic 6¹², ha estat força més dinàmic el comerç amb l'estranger que no el comerç amb la resta d'Espanya. Aquesta situació és normal ja que, des de la perspectiva de la producció catalana, el mercat espanyol és un mercat molt més madur i saturat que no el mercat internacional. Un mercat que, en el procés general de globalització, és cada cop més proper, sobretot el mercat europeu. El

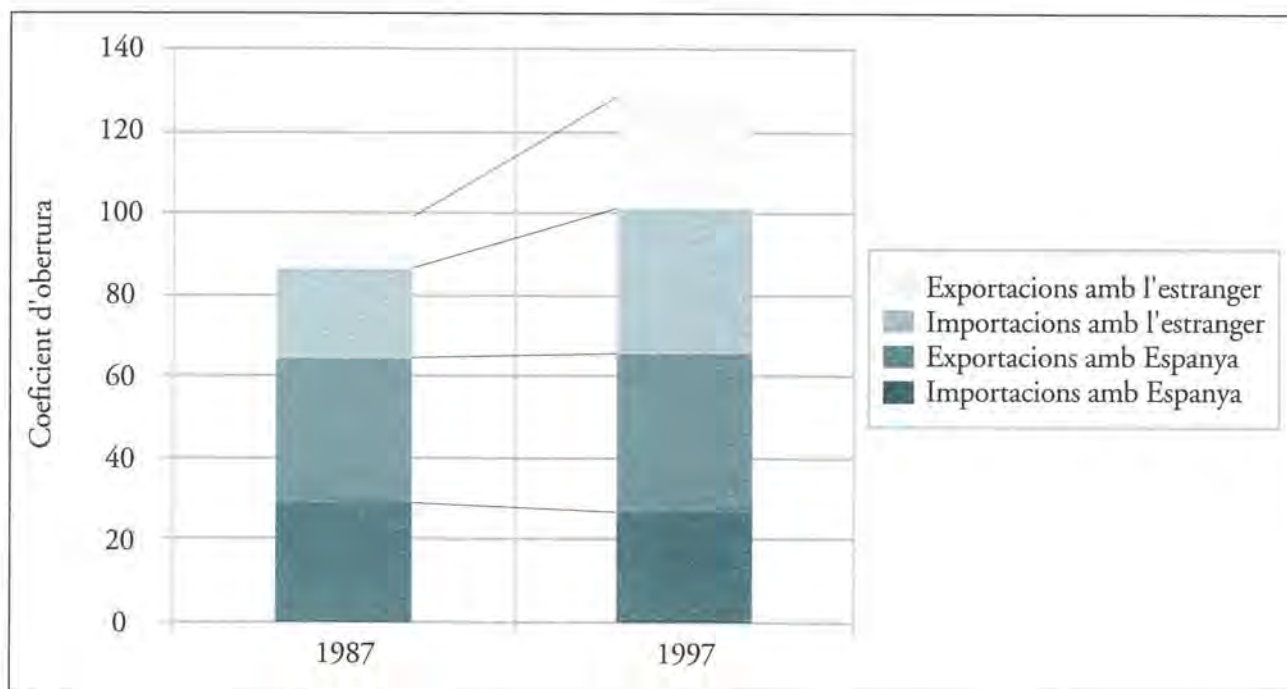
¹² En el gràfic 6 només es consideren les operacions sobre béns (no els serveis), i per aquesta raó els coeficients d'obertura són menors que els citats al text.

Taula 4: Evolució del saldo exterior. Catalunya. 1987-1997.
(en milers de milions de pessetes)

	1987	%	1997	%
PIBpm	7.066	100,0	14.893	100,0
Saldo exterior	379	5,4	1.383	9,3
Saldo amb l'estranger	-557	-7,9	-549	-3,7
Exportacions de béns i serveis	984	13,9	5.465	36,7
Importacions de béns i serveis	1.541	-21,8	6.013	-40,4
Saldo amb la resta d'Espanya	935	13,2	1.931	13,0
Exportacions de béns i serveis	2.970	42,0	6.630	44,5
Importacions de béns i serveis	2.035	-28,8	4.699	-31,5

Nota: La desagregació del saldo amb la resta d'Espanya és estimació de Costa i Galter.
Font: Taula Input-Output 1987, COCINB; Institut d'Estadística de Catalunya, 1997.

Gràfic 6: Evolució de la participació del comerç de béns de Catalunya amb Espanya i amb l'estranger.
1987 i 1997
En tant per cent sobre el total del PIB.

Font: Elaboració de Costa i Galter a partir de dades de la Taula Input-Output 1987, COCINB i l'Institut d'Estadística de Catalunya, 1997

mercat de la UE, a més, presenta unes perspectives molt significatives a partir de l'entrada en funcionament de la moneda única.

Un aspecte nou és que, en la globalització esmentada, a l'augment de la importància del sector exterior s'afegeix una dimensió diferent de la internacionalització de la nostra economia: la importància creixent de les multinacionals implantades en territori català i, amb una significació quantitativa molt menor però amb un valor qualitatiu evident, la internacionalització de les empreses autòctones catalanes. La importància real d'aquesta dimensió nova en la interrelació entre la nostra economia i l'exterior, pot ser valorada amb les dades aportades al capítol d'aquesta obra sobre la internacionalització de l'economia catalana. Aquí es refereixen només dues dades: una quarta part de la facturació i una tercera part de les exportacions de la indústria catalana corresponen a multinacionals situades a Catalunya. Amb aquests resultats sembla innecessari insistir en la transcendència de la implantació d'establiments

productius de multinacionals estrangeres en el nostre territori.

Des del punt de vista de l'oferta, les quatre característiques esmentades han sofert, efectivament, canvis importants. D'una part, entre els dos sectors predominants sembla que es produeix un fenomen de substitució, que disminueix la importància de la indústria, a canvi d'augmentar la presència dels serveis. És l'anomenat fenomen de *desindustrialització* o d'augment del sector terciari. A primera vista (taula 5), hi ha un canvi notable de l'estructura percentual del VAB català, que mena a un predomini dels serveis, amb un 60% del total, especialment si es considera la desagregació a quatre grans sectors. Aquesta estructura percentual i la reducció del pes de la indústria a favor dels serveis pot semblar normal, un procés general a les economies occidentals, de manera que la desindustrialització, en definitiva, és un signe de modernització de la nostra economia.

Al nostre entendre el plantejament anterior és

Taula 5: Valor afegit brut pm. A preus corrents. Catalunya

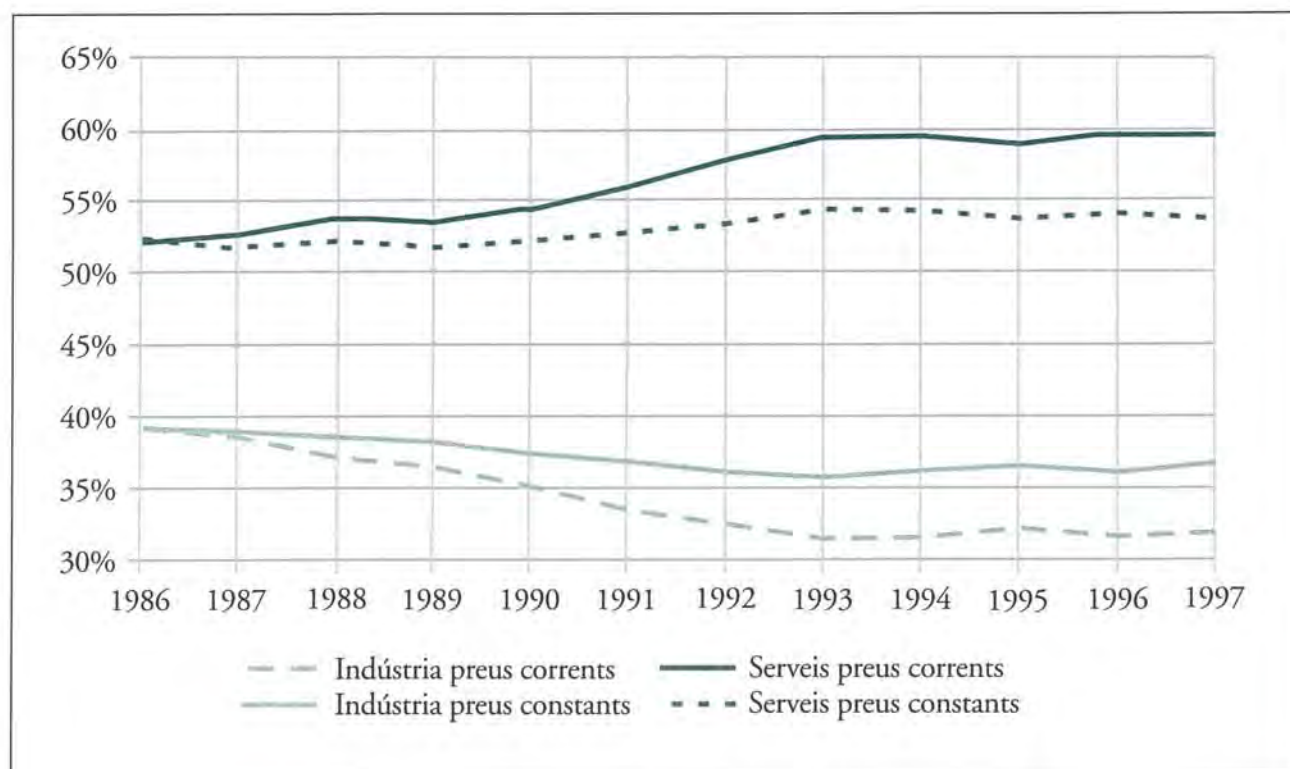
	1987	1995	1997	taxa anual acumulativa	
				87-95	87-97
Agricultura, silvicultura i pesca	2,3%	1,2%	1,4%	0,40%	3,20%
Productes energètics i industrials	38,5%	31,9%	31,9%	6,75%	6,54%
Productes energètics	5,4%	5,1%		8,62%	
Productes industrials	33,1%	26,7%		6,43%	
Construcció	6,4%	7,6%	7,0%	11,69%	9,57%
Total serveis	52,8%	59,4%	59,7%	10,91%	9,87%
Serveis venda	44,2%	49,8%		10,93%	
Serveis no venda	8,6%	9,6%		10,82%	
TOTAL	100,0%	100,0%	100,0%	9,30%	8,54%

Font: Institut d'Estadística de Catalunya i INE.

erroni. Pel que fa no ja a l'evolució sinó a la mateixa estructura sectorial, s'hauria de comparar el conjunt de la indústria contra els serveis privats, sense els serveis de l'administració. Aquesta comparació, pos-

sible per al 1995, mostra una situació una mica més equilibrada, en la qual els serveis són un 50% del total i la indústria poc més d'un 30% o un 40%, si es considera la construcció integrada en l'activitat

Gràfic 7: % VAB del sector/VAB total

Font: Elaboració de Costa i altres. *L'economia catalana de 1980 a 1994: aspectes bàsics de la seva evolució*.

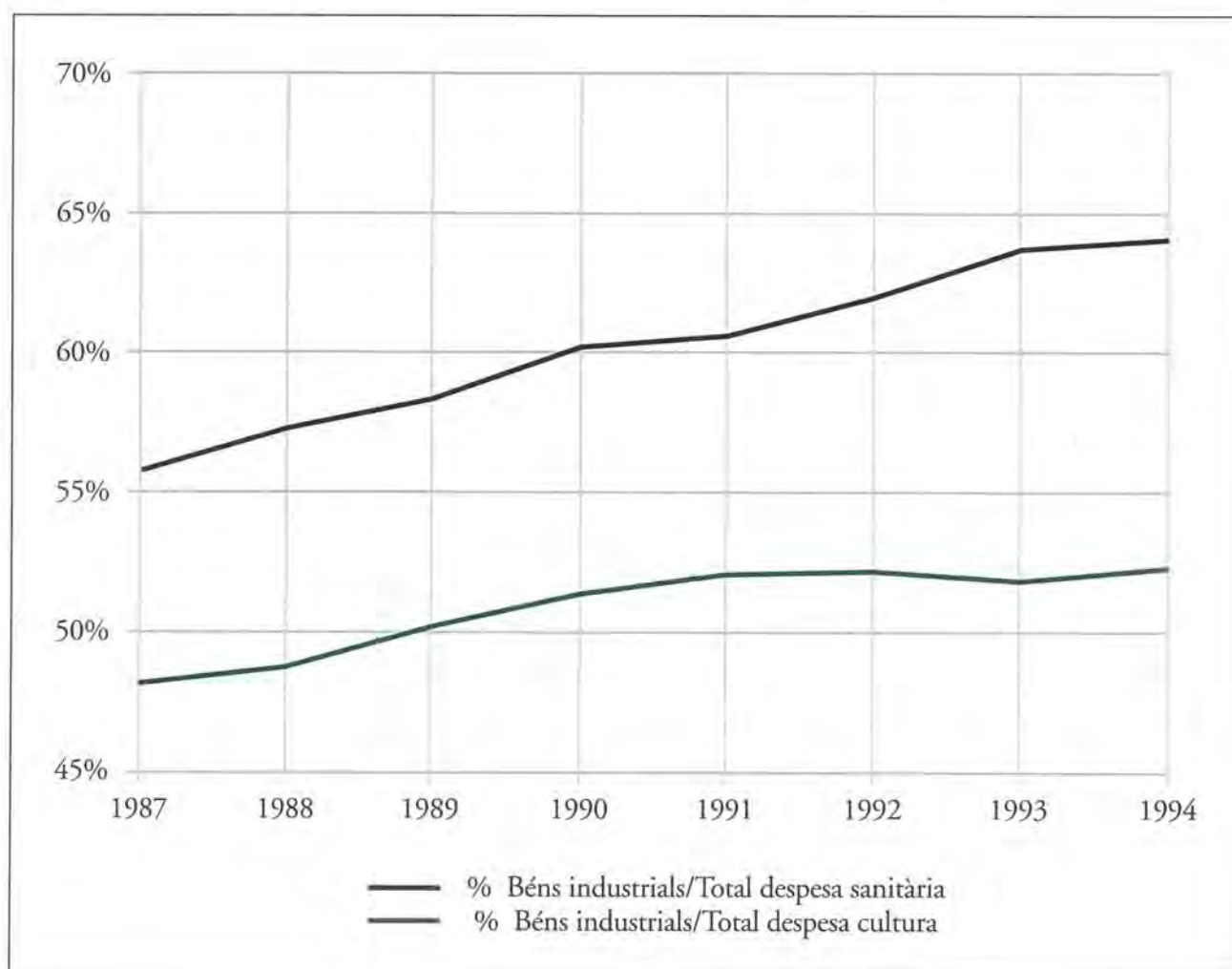
Nota d'Economia, 53, 1995

industrial (com es fa sovint). I ja en l'àmbit de l'evolució d'aquesta estructura, es produeix l'efecte preus molt clar aquests anys. Tal com mostra el gràfic 7, l'evolució comparativa de les participacions percentuals en termes reals és força més moderada que en termes nominals. La raó d'aquesta situació és que els preus dels béns industrials tenen una dinàmica inferior per l'efecte de la competitivitat internacional. Els serveis, en no estar en bona part subjectes a la competència internacional, han estat més protegits, i han tingut una trajectòria més inflacionista. Un altre aspecte força conegut és el de l'externalisme, en la indústria: una part important d'activitats ara passen a computar-se com a serveis (transport, publicitat, assessoria, etc.). Per avaluar la importància d'aquest aspecte només cal recordar una dada pre-

sentada en el primer punt d'aquest treball: la facturació de dos bilions de pessetes dels serveis a la indústria catalana al llarg de 1996.

Aquests tres aspectes, no només relativitzen l'increment relatiu dels serveis enfront de la indústria, sinó que, en la mesura que són fenòmens acotats en el temps, auguren un esmoreïment d'aquest canvi. En efecte, l'evolució dels serveis de l'administració, l'efecte preus i també l'*externalització* de les empreses, han evolucionat els anys vuitanta i noranta amb una intensitat que no és previsible que continuï en el futur. Sembla lògic d'esperar una estabilització en els serveis públics, una major competència en els serveis (que porti a una contenció de preus) i un cert esgotament de les possibilitats d'*externalització* de les empreses industrials.

Gràfic 8: Percentatge de béns industrials sobre la despesa sanitària i cultural.

Font: Elaboració de Costa i altres. *L'economia catalana de 1980 a 1994: aspectes bàsics de la seva evolució*. Nota d'Economia, 53, 1995

Una darrera circumstància podria afectar la presència de la indústria al nostre país: la deslocalització d'establiments industrials de les empreses autòctones. És clar que la deslocalització és l'altra cara de la moneda de la inversió estrangera i de la implantació de multinacionals en el nostre territori. Tant les dades sobre aquests dos processos de signe invers, com la nostra privilegiada ubicació territorial, fan pensar que el resultat net no només és favorable actualment a l'economia catalana, sinó que, a més, ho serà també en l'esdevenidor.

En relació amb el procés de desindustrialització, queden dues reflexions finals que són, al nostre entendre, d'una importància capital. La primera és de caràcter general: és fals que el progrés econòmic es fonamenti en un procés de predomini progressiu dels serveis. Al contrari, el progrés econòmic és resultat de la millora en les tecnologies de la producció i, aquesta millora, s'aplica de manera més immediata en els processos industrials que no en els serveis. Precisament per aquesta raó, la millora en el nivell de benestar material de la població té com a base el progrés tecnològic i, com a conseqüència, la transformació de serveis en productes industrials. Això és evident, si es pensa en la creixent participació dels béns industrials en apartats de consum que *grosso modo* són considerats "serveis purs". Per exemple, la salut, l'ensenyament, la cultura o el lleure. Aquests àmbits, que sota el miratge d'una excessiva agregació estadística poden mostrar que els serveis són cada cop més importants, en realitat són progressivament menys serveis, i més producte industrial: equipament quirúrgic, programari educatiu, vestuari i maquinària esportiva, etc. El gràfic 8 mostra aquesta realitat.

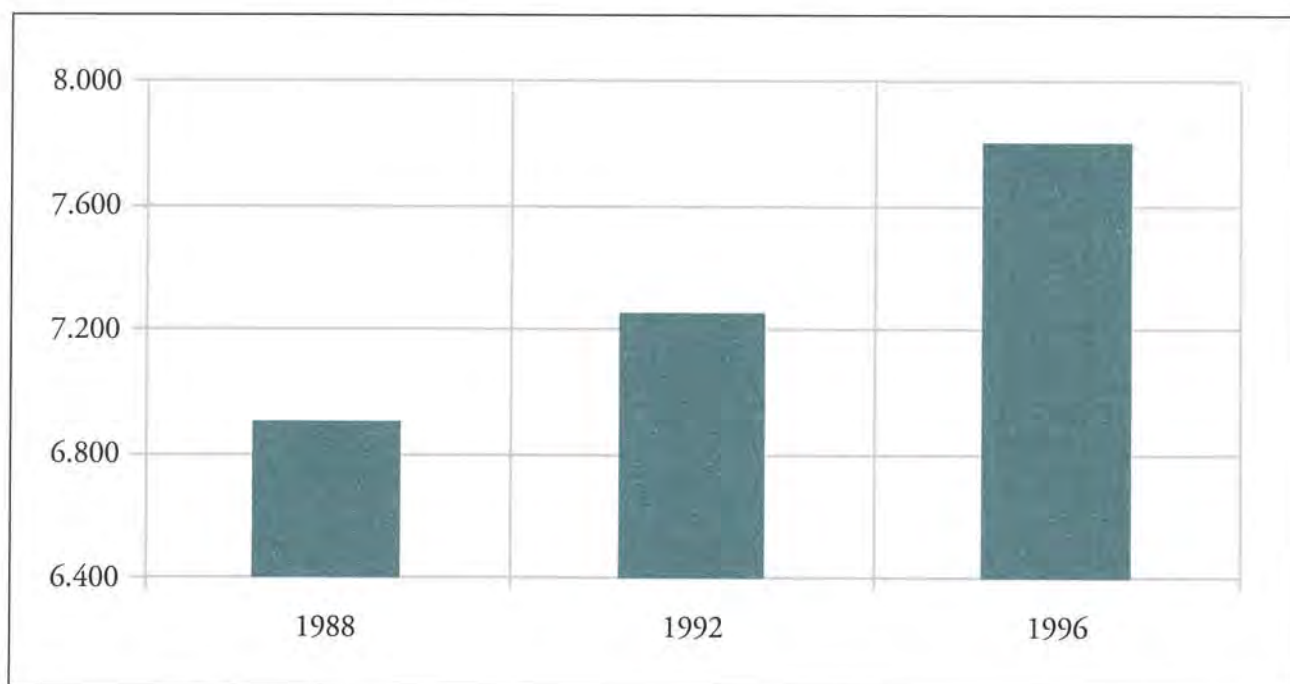
La segona reflexió fa referència a un aspecte propi de l'economia catalana. En els punts anteriors s'ha vist fins a quin punt és un element bàsic de la nostra economia el comerç exterior. Aquest element, com s'ha mostrat des d'una òptica historicista, prové d'un condicionament estructural: la mateixa ubicació del nostre territori. Seguint la terminologia clàssica dels avantatges comparatius de Ricardo o la més moderna dels avantatges competitius, aquest factor d'avantatge en el comerç internacional de béns ha estat, i encara és, el factor determinant de la prosperitat econòmica de Catalunya. Això vol dir que, si l'economia catalana ha de ser una de les economies dinàmiques del sud d'Europa, ho serà en la mesura que hi tingui una significativa presència la indústria i el comerç in-

ternacional de béns industrials. D'altra banda, resulta poc lògic contraposar indústria i serveis si, com s'ha vist abans, una bona part dels serveis depenen directament de la indústria. Aquesta constatació atorga una importància bàsica, en el desenvolupament de la nostra economia, a les infraestructures de transport i a una adequada interconnexió entre els diferents modes de transport.

Pel que fa als dos sectors de poc pes, també aquí els canvis resulten rellevants, tal com s'aprecia a la taula 5. És clara la major importància del sector públic, de l'administració pública territorial, en l'economia catalana (augment del 8,6% al 9,6% en el període). Bàsicament, aquest és el resultat de l'expansió de la sanitat i de l'ensenyament públic a Espanya i a Catalunya a partir de la democràcia, i també de l'increment de l'administració general derivada de la reinstauració de la Generalitat de Catalunya. Pel que fa a l'agricultura, es constata la tendència a la disminució, si bé que més moderada els darrers anys. L'evolució del sector primari ha estat afectada de manera específica per la política econòmica comunitària; el seu esdevenidor depèn, en bona mesura, d'ella mateixa. El detall d'aquesta dinàmica pot trobar-se en els capítols corresponents d'aquesta mateixa obra.

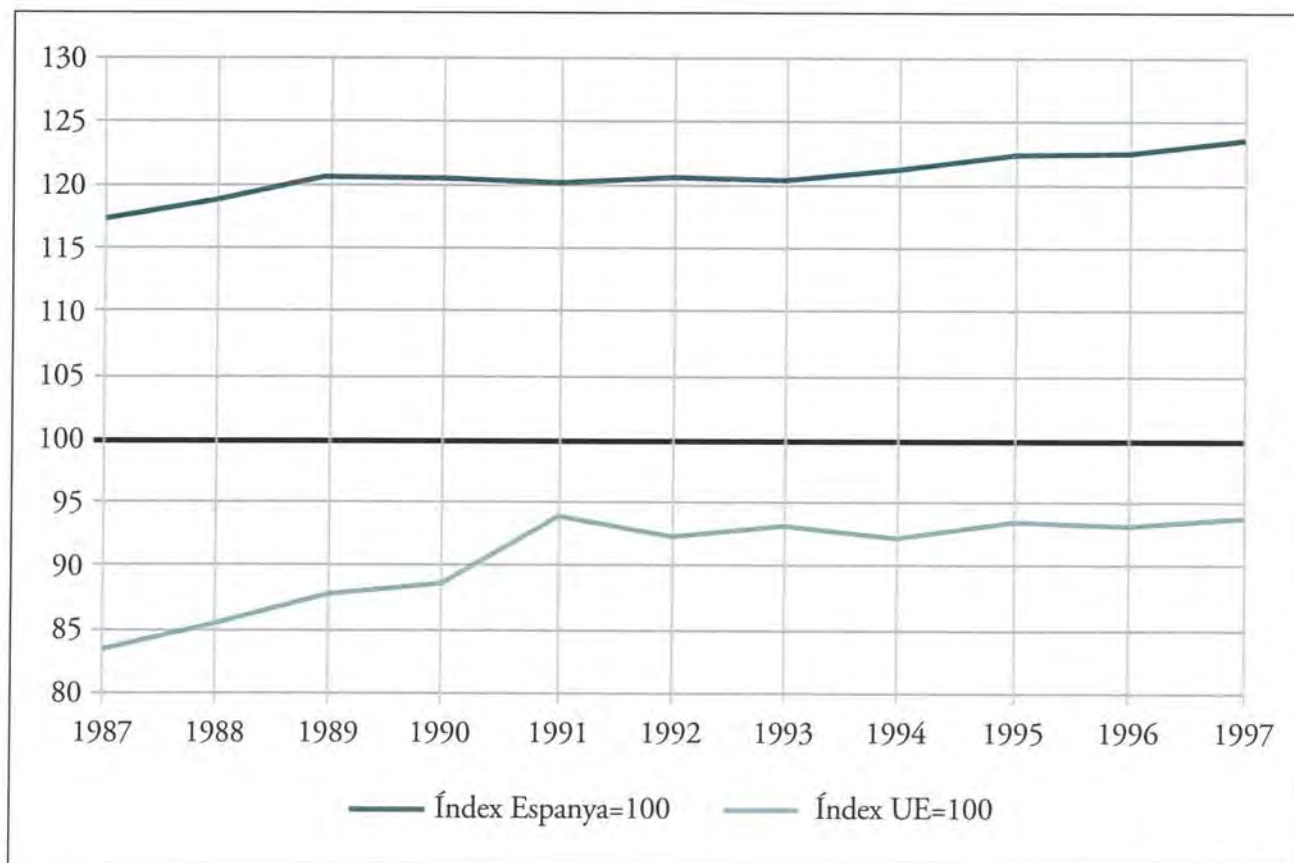
Tres característiques addicionals es consideraven a l'inici d'aquest treball: diversificació, dimensió empresarial limitada i aglomeració territorial. En aquest darrer període de l'economia catalana, la diversificació ha augmentat. Si es fa servir l'indicador senzill però robust del nombre de productes exportats, es constata que des de 1988 a 1996 s'ha passat d'uns 7.020 productes d'exportació a 7.857, és a dir, el nombre de productes s'ha incrementat en un 12%. En el gràfic 9 es pot apreciar, a més, que l'increment en la diversitat de productes va en augment amb el temps, i és superior a la segona part del període de referència. Pel que fa a l'estructura empresarial i, més en particular, a la dimensió, no hi ha indicis sobre un canvi significatiu en les dades, si bé és cert que, en termes d'ocupació i especialment de la facturació, les grans empreses cada cop poden tenir unes quotes més rellevants. Aquesta tendència pot ser conseqüència de la notable implantació de multinacionals en el nostre territori. Finalment, pel que fa al caràcter d'economia d'aglomeració, les dades de població de 1996 mostren, en comparació a les dades de 1991, una pèrdua de població (8,2%) i d'ocupació interior (13%) de la ciutat de Barcelona, a favor de l'àrea metro-

Gràfic 9: Nombre de productes exportats. Catalunya. 1988-96.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Duanes.

Gràfic 10: Producte interior brut per càpita. Catalunya.

Font: Institut d'Estadística de Catalunya, Instituto Nacional de Estadística i EUROSTAT.

politana que, com ja s'ha dit en el primer punt, és cada vegada més extensa. La millora de la vialitat permet a la població ubicar-se a la perifèria de l'economia d'aglomeració, gaudint d'aquesta manera d'una millora en l'entorn o en les condicions econòmiques. Cal dir, per acabar, que aquest fenomen d'esponjament no contradiu, sinó que més aviat reafirma, el caràcter de l'economia catalana com una economia d'aglomeració.

Una darrera qüestió resulta obligat de posar-nos, en considerar l'evolució recent de l'economia catalana: convergeix la nostra economia vers els valors representatius de l'economia de la UE?. Aquesta qüestió s'aborda només des d'un únic punt

de vista, per bé que és probablement el més rellevant: la convergència en termes de PIB per habitant. Tal com resulta visible al gràfic 10, hom pot parlar d'una convergència clara, que ha passat d'una situació en la qual Catalunya tenia un PIB per habitant un 16,% inferior a la mitjana europea, a una equiparació significativa, a només un 6,4% de la mitjana europea. A la vista de la tendència, si l'impacte de la moneda única és positiu en la mateixa mesura que ho va ser la integració en el mercat europeu l'any 1986, és perfectament versemblant d'esperar que, els primers anys del segle vinent, l'economia catalana pugui assolir la mitjana europea de PIB per habitant.

La dinàmica del sector agrari

Josep Montasell

1. Antecedents

La dècada 1989-1998 és per al sector agrari un període de profundes reformes, que tenen com a precedent la Política Agrària Comuna (PAC) que es va establir quan Europa era deficitària en la majoria dels productes alimentaris. Els seus mecanismes foren pensats en funció d'aquesta situació, fet que contribuï al creixement econòmic i oferí als consumidors europeus una gamma àmplia de productes alimentaris de qualitat a preus assequibles.

Es tractava d'un sistema establert al Tractat de Roma, pensat per a una agricultura deficitària, però que transcorreguts uns anys comença a tenir excedents i presenta greus problemes a les institucions comunitàries per poder-la sostenir financerament. La política de preus, les garanties que proporcionen els mecanismes d'intervenció i els ajuts varen afavorir l'increment de la producció a un ritme que superava la capacitat d'absorció del mercat. Entre 1977 i 1988, el volum de la producció agrària de la Comunitat Econòmica Europea (CEE) augmentava anualment un 2%, mentre que el consum intern solament ho feia en un 0,5 % anual.

Aquest fet provocava una costosa acumulació d'existències amb fortes despeses pressupostàries. El pressupost del FEOGA-Garantia l'any 1975 era de 4.500 milions d'ecus i l'any 1991 pujava a 31.500 milions d'ecus (equivalents a 11.500 milions d'ecus de 1975). Al mateix temps la PAC porta la CEE a exportar cada vegada més a un mercat mundial estancat, fet que provoca importants tensions entre la CEE i els seus socis comercials.

El sistema establia una relació directa entre l'ajut

concedit a l'agricultura i la producció obtinguda, afavorint el desenvolupament de l'agricultura i la intensificació dels mètodes de producció. Les conseqüències d'aquella situació eren clarament negatives. On hi havia producció intensiva s'explotava abusivament la natura, es contaminava l'aigua amb l'ús excessiu dels adobs i es malmetia el sòl. Si no es produïa pel fet que la producció no era rendible, el camp s'abandonava i es convertia en desert.

El manteniment de la renda agrària quasi exclusivament mitjançant la garantia dels preus ha afavorit les explotacions agràries més grans i intensives, i no resultà un sistema favorable a les petites i mitjanes explotacions agràries, que a la Unió Europea (UE) eren i són la majoria. El 50 % de la superfície cerealista produeix el 60 % dels cereals i representa solament el 6 % de les explotacions de cereals; un 15 % de les explotacions lleteres produeix el 50 % de la llet de la UE.

El resultat d'aquesta política agrària no servia per aconseguir un dels objectius establerts per la PAC (art.39 del Tractat de Roma): *garantir un nivell de vida equitatiu a la població agrícola tenint present l'estructura social de l'agricultura i les desigualtats estructurals i naturals entre les diferents regions agrícoles*. El fet és que durant el període 1975-1989 l'evolució de la agricultura comunitària ha comportat que: la població activa agrícola de la UE hagi disminuït un 35 %; més de la meitat dels pagesos de la Comunitat tinguin 55 anys o més; els nivells de renda fins i tot actualment difereixin molt entre els Estats membres, amb una renda *per càpita* tres vegades superior en els països més afavorits respecte als menys afavorits; un de cada tres pagesos ho és a temps parcial; les dimensions

mitjanes de les explotacions dels Estats membres són sensiblement dispers (de 4 a 65 ha); etc.

La crisi de l'agricultura comunitària quedà clarament reflectida en l'anomenat "Llibre Verd", que obrí un debat sobre les perspectives de futur de l'agricultura europea. La Comissió presentà un Memoràndum (18.12.85), que es resumia en els punts següents: a) reduir progressivament la producció en els sectors excedentaris a partir d'una política de preus basada en les necessitats del mercat, b) plantejar actuacions que reflectissin de manera eficaç i sistemàtica els ingressos de les petites explotacions familiars, c) abonar l'activitat agrària en les zones on fos indispensable a l'ordenació del territori, el manteniment dels equilibris socials i la protecció del medi ambient, i d) sensibilitzar cada vegada més els pagesos davant els problemes del medi ambient.

2. La reforma de la PAC

El febrer de 1991, la Comissió Europea aportà els arguments principals que avalaven la necessitat d'emprendre una reforma en profunditat de la Política Agrària Comuna (PAC)¹ a partir del reconeixement que el pagès desenvolupa sobretot dues funcions: una activitat de producció i una altra de protecció del medi ambient i de desenvolupament rural. Diferents autors a partir d'aquest moment recullen aquesta nova orientació, propugnant que les ajudes haurien d'anar orientades a les persones que complissin una funció de dinamització del medi rural, fossin pagesos "professionals" o a temps parcial. Es menciona la pluriactivitat en l'agricultura com un element important per al desenvolupament de moltes àrees rurals. Edgar Pisani parla l'any 1994 d'una nova política agrària i rural comunitària (PARC).

Uns mesos més tard la Comissió presentà la proposta "Desenvolupament i futur de la PAC"² al Consell i al Parlament Europeu, on es constata que les garanties de preus existents fins aleshores,

donada llur vinculació directa amb la producció, provocaven excedents de producció; que aquest excés de producció generat no podia assimilar-se augmentant les existències d'intervenció, que ja tenien nivell excessivament alt, o mitjançant l'exportació als mercats mundials, ja força saturats; que l'augment de producció cada cop més gran suposava una amenaça creixent al medi ambient; i que el vertiginós increment de despeses pressupostàries, que es destinaven en gran part a una petita minoria d'explotacions, no solucionava els problemes de la renda agrària en general, que era un dels objectius del Tractat de Roma.

Amb aquestes reflexions es plantejaven les bases dels canvis necessaris, tant de caràcter general com sectorial. El document suggerí una sèrie d'objectius i línies directrius d'una política futura basada a fer més competitiva l'agricultura: una millor distribució dels ajuts entre els pagesos, l'establiment d'incentius per fomentar pràctiques agrícoles que no malmetessin el medi, el reconeixement del pagès com a productor d'aliments i gestor de l'espai rural, el foment de l'ús no alimentari dels productes agraris i l'aportació de millors incentius per fomentar la jubilació anticipada dels pagesos.

El procés de debat de les propostes de la Comissió acabaren amb l'aprovació de la reforma de la política agrícola per part del Consell de Ministres de la Unió Europea, el dia 21 de maig de .

La reforma ha significat una reducció important del nivell de preus interns, amb compensacions als pagesos en forma d'ajuts per hectàrea als conreus herbacis, lligats a la producció històrica, és a dir, desconnectats de la producció del moment, i condicionats a la retirada de terres de la producció en un percentatge determinat fixat inicialment en un 15%. Per als productes ramaders els ajuts compensatoris es fixaren per cap de bestiar en una quantitat fixa d'animals.

Aquest mateix any va acabar el procés d'adaptació de la política agrària de l'Estat espanyol a la PAC, procés iniciat l'any 1986 quan Espanya s'incorporà a la Comunitat Europea.

L'any 1993 s'aprovà el reglament (CEE) 536/93 de la Comissió, que va instaurar un nou model de quotes lleteres basat en la modalitat de la "taxa" suplementària. Aquesta "taxa" és la penalització que han de pagar els productors que excedeixin llur quota, convertit així en deutor de l'Administració. Que els productors paguin o no depèn d'un sistema de compensacions entre compradors i en el ni-

¹ Comunicació de la Comissió de les Comunitats Europees al Consell. *Evolución y futuro de la PAC. Documento de reflexión de la Comisión*. COM (91) 100 fi. Brussel·les, 1 de febrer de 1991

² Comunicació de la Comissió de les Comunitats Europees al Consell i al Parlament Europeu. *Desarrollo y futuro de la PAC. Propuesta de la Comisión*. COM (91) 258 fi. Brussel·les, 19 de juliol de 1991

vell estatal, però sempre hi ha pagament si la quantitat global d'un Estat se sobrepassa.

Pel que fa al sector forestal, cal mencionar el Congrés Forestal Mundial de 1991, en el qual el bosc es va presentar com el centre del nou pensament polític, econòmic i ecològic, i s'insistí en el paper que té el bosc com a pulmó de la vida humana. L'any següent, a la Conferència de les Nacions Unides sobre el medi ambient i el desenvolupament celebrada a Rio de Janeiro, s'insistí de nou en la funció del bosc per al manteniment de la vida i sobre les bases per a un consens en matèria d'ordenació, conservació i desenvolupament sostenible del bosc.

La Comissió Europea va aprovar el reglament (CEE) 2080/92, en defensa dels recursos naturals i mediambientals, i va decidir establir un règim comunitari d'ajuts a les mesures forestals en l'agricultura, en el marc de les mesures d'acompanyament de la reforma de la PAC. Aquest Reglament es traspassa a la normativa espanyola mitjançant el Reial Decret 378/93, que posa en marxa un règim d'ajuts per fomentar les inversions forestals en explotacions agràries i accions de desenvolupament i aprofitament de bosc en zones rurals.

3. La mundialització de l'economia agrària

El 15 de desembre de 1993 es va aprovar a Ginebra el text final del "paquet agrícola" de la Ronda Uruguai. Es tracta d'un llarg procés de set anys i de llargues negociacions entre la Comunitat Europea i els EUA, que finalment acaben en acords.

Uns mesos després (15.4.1994) va tenir lloc la conferència de Marràqueix, on s'incorporaren a l'Acta Final els resultats de la Ronda Uruguai de Negociacions Comercials Multilaterals, acordats a Ginebra. La Conferència adoptà una decisió relativa a la transició del GATT cap a la nova Organització Mundial del Comerç (OMC).

L'Acta Final de la Ronda Uruguai conté un "Acord sobre l'Agricultura" en el qual es convenen, per primera vegada a la història, unes disciplines i controls de la política agrària, que havien d'aplicar tots els països, agrupades en tres capítols: ajuda interna, accés als mercats i competència de les exportacions. Inclou un "Acord sobre l'aplicació de les Mesures Sanitàries i Fitosanitàries", amb l'objectiu de contribuir a la reducció dels efectes desfavorables que les barreres sanitàries i fitosanitàries podien tenir sobre el comerç.

4. Base territorial i productiva de l'activitat agrària

Durant el període 1989-1995, els diferents tipus de superfície agrícola utilitzada (SAU) han mantingut lleugeres oscil·lacions en un percentatge de dècimes. Les terres llaurades han experimentat un creixement lleuger (3,3 %), s'ha incrementat especialment la superfície de regadiu (10,4 %) i la superfície de secà s'ha mantingut en un augment molt lleuger. La superfície per a pastures permanents ha experimentat un descens (10,2 %) i la superfície forestal s'ha incrementat.

Per a orientacions productives, el conreu de fruiters ha disminuït considerablement (14,5 %) i en menor mesura l'oliverar (2,4 %) i la vinya (0,4 %). No així la superfície dedicada als conreus herbacis, que ha augmentat en un 10,6 %.

Aquesta redistribució d'usos productius ha estat motivada en gran part per l'aplicació dels ajuts de la UE sobre determinats conreus com els cereals, en detriment d'altres que són incentivats a disminuir la seva superfície, amb subvencions per arrencar fruiters, per posar un exemple. L'exigència que una determinada superfície dedicada a conreus herbacis es destini a guaret ha fet que es recuperin per al conreu cerealista terres que havien estat abandonades pel seu baix rendiment o que s'havien destinat a pastures.

La superfície agrícola utilitzada (SAU) es conrea en un 73,3 % en règim de propietat, un 17,1 en arrendament, un 7,8 % en parceria i un 1,8 en altres règims de tinença de la terra. L'evolució es manté amb una lleugera disminució de la superfície conreada en règim de propietat, la reducció sensible de la parceria i l'increment notable dels arrendaments. Moltes parceries es transformen en arrendaments.

Catalunya es caracteritza per una superfície agrària utilitzada (SAU) per km² de les més baixes de la UE (35,7 %), solament superior a Finlàndia i Suècia, que se situen entorn del 8,3 %. Alguns països petits, com Bèlgica o Països Baixos, estan per sobre el 45 %, Dinamarca supera el 63 %. Cal recordar que a Catalunya només el 28,8 % de la superfície total es pot considerar sòl planer (pendent inferior al 10 %) i que el 52,8 % presenta pendents superiors al 20 %.

El nombre total d'explotacions agràries amb SAU és de 69.985, el 98,4 % del total d'explotacions agràries (amb SAU, sense terres, amb terra),